

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Geografie a kartografie

Aneta Seidlová

FAIRTRADE PRODUKCE KÁVY V TANZANII

FAIRTRADE COFFEE PRODUCTION IN TANZANIA

Bakalářská práce

Praha 2016

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. et Mgr. Robert Stojanov, Ph. D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně, a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 17. 5. 2016

.....
Aneta Seidlová

Poděkování:

Ráda bych poděkovala Mgr. et. Mgr. Robertu Stojanovi, Ph. D. za jeho entuziasmus, cenné rady, připomínky a velice odborný i přátelský přístup. Díky patří všem, kteří mi cestu do Tanzanie umožnili a podpořili mě v ní: nejbližším přátelům, kamarádovi a spolužákovi Milanovi, který mě na cestě po Tanzanii doprovázel a pomáhal mi, mé sestře a především mamince za její obětavost, trpělivost a podporu.

Abstrakt

Káva je jedním z nejvíce konzumovaných nápojů na světě a její spotřeba neustále stoupá. Většinu produkce kávy zajišťují drobní pěstitelé ze zemí tzv. „globálního Jihu“. Jejich živobytí je ovlivňováno fluktuací cen na komoditních trzích. Zajistit pěstitelům důstojnější životní i obchodní podmínky je snahou systému Fairtrade. Cílem této bakalářské práce je popsat produkci kávy za podmínek Fairtrade v Tanzanii. Hlavní výzkumné otázky se zabývají ekonomickými i sociálními dopady Fairtrade na životy pěstitelů, jejich zapojením do systému a dodržováním Fairtrade standardů. Dílčími otázkami výzkumu jsou percepce dopadů změny klimatu na produkci kávy a role Fairtrade v adaptaci na tyto změny. Jako výzkumná metoda byly využity polostrukturované, rozhovory a analyzováno je 12 výpovědí drobných pěstitelů z družstev Kagera Cooperative Union (KCU) a Karawe District Cooperative Union (KDCU) působících v oblasti Viktoriina jezera. Výsledky ukazují nejednoznačné pozitivní dopady. Na jedné straně lepší dostupnost vzdělání a lékařských služeb, ale i rozdílný užitek ze sociální prémie v rámci družstev a kritiku jednoho z hlavních benefitů Fairtrade – výkupní ceny, která je dle většiny respondentů příliš nízká. Více benefitů lze pozorovat v rámci sociální sféry (lepší pozice žen, vyšší míra transparentnosti a demokracie). Z výzkumu také vyplývá, že respondenti – pěstitelé vnímají negativní dopady změny klimatu na produkci kávy i možný význam Fairtrade pro současnou i budoucí adaptaci.

Klíčová slova: káva, Fairtrade, Tanzanie, změna klimatu

Abstract

Coffee is one of the most consumed beverages in the world and its consumption is still increasing. The majority of coffee is produced by smallholders from countries of so called „global South“. Their livelihoods are influenced by price fluctuations at the world commodity markets. Fairtrade system strives for improving their trade and living conditions. The primary aim of this bachelor thesis is to describe the production of coffee on Fairtrade terms in Tanzania. Main research questions focus on the economic and social impacts of Fairtrade on the livelihoods of smallholders, the process of joining the system and meeting Fairtrade standards. Secondary research questions are the perception of climate change, its impacts on the coffee production and the role of Fairtrade in adapting to these changes. The analysis consists of 12 semi-structured interviews conducted with smallholders from Kagera Cooperative Union (KCU) and Karawe District Cooperative Union (KDCU) from Lake Victoria region. The results show ambiguous positive impacts. On one hand, better availability of education and medical services, but also different profits from social premium in both unions and criticism of one of the main benefits of Fairtrade – the purchase price, which is too low according to most of the respondents. More benefits can be observed in the social sphere (better position of women, higher level of transparency and democracy). The research also shows that respondents – smallholders perceive negative impacts of climate change on coffee production, as well as significance of Fairtrade for present and future adaptation.

Key words: coffee, Fairtrade, Tanzania, climate change

Obsah

Seznam grafů, tabulek, obrázků	7
Seznam příloh	7
Seznam zkratk	8
Úvod	9
1. Teoretické vymezení	12
1.1. Fairtrade	12
1.2. Fairtrade standardy	12
1.3. Fairtrade produkce kávy v literatuře	15
2. Případová studie produkce kávy v Tanzanii	19
2.1. Socioekonomická charakteristika Tanzanie	19
2.2. Přírodní podmínky a klima	22
2.3. Produkce kávy v Tanzanii	23
2.4. Vliv klimatu na produkci kávy v Tanzanii	27
2.5. Fair Trade produkce kávy v Tanzanii	28
2.5.1. Organizační struktura	29
2.5.2. Fairtrade družstva	32
2.5.2.1. Kagera Cooperative Union (KCU)	32
2.5.2.2. Karagwe District Co-operative Union (KDCU)	33
2.5.2.3. Kaderas Peasant Development Plc. (KPD)	34
2.5.2.4. Kilimanjaro Native Cooperative Union (KNCU)	34
3. Metodologie	35
4. Výsledky	38

4.1.	Zapojení pěstitelů do systému Fairtrade	38
4.2.	Dodržování a rozvíjení Fairtrade standardů	39
4.3.	Sociální a ekonomické dopady Fairtrade	40
4.3.1.	Minimální výkupní cena	41
4.3.2.	Fairtrade prémie.....	44
4.3.3.	Vztahy a rozhodování v rámci družstev	45
4.4.	Produkce kávy a změna klimatu v Tanzanii	46
5.	Diskuze	48
5.1.	Zapojení pěstitelů do systému Fairtrade a jeho standardy	48
5.2.	Sociální a ekonomické dopady Fairtrade	49
5.3.	Produkce kávy a změna klimatu v Tanzanii	50
6.	Závěr	52
	Seznam použité literatury	54

Přílohy

Seznam grafů

Graf č. 1: Vývoj výkupních cen kávy arabika v letech 1989–2012: srovnání cen na burze v New Yorku a Fairtrade	13
Graf č. 2 : Vývoz tradičních tržních plodin Tanzanie v letech 2011–2013	21
Graf č. 3 : Objem produkce kávy v Tanzanii v letech 1981–2015	24

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Seznam respondentů (pěstitelé).....	37
---	----

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Továrna na výrobu instantní kávy v Bukobě	26
Obrázek č. 2: Vhodnost oblastí pro pěstování arabiky v Tanzanii v roce 2050	28
Obrázek č. 3: Organizační struktura družstva KCU	30
Obrázek č. 4: Schéma konvenčního a Fairtrade obchodního řetězce v Tanzanii.....	31

Seznam příloh

Příloha č. 1: Osnova polostrukturovaného rozhovoru	
Příloha č. 2: U pěstitele KCU doma	
Příloha č. 3: Cesta v Tanzanii – oblast produkce pěstitelů KDCU	
Příloha č. 4: Mapa oblastí produkce kávy v Tanzanii (2016)	
Příloha č. 5: Produkce kávy drobnými pěstiteli	
Příloha č. 6: Benefity Fairtrade – KCU	
Příloha č. 7: Benefity Fairtrade – KDCU	
Příloha č. 8: Ekologické vaříče	

Seznam zkratk

EPOPA	Export promotion of organic products from Africa
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations
FLO	Fairtrade International
HDP	Hrubý domácí produkt
HDR	Human Development Report
HNP	Hrubý národní příjem
ICO	International Coffee Organization
KCU	Kagera Cooperative Union
KDCU	Karawge District Cooperative Union
KNCU	Kilimanjaro Native Cooperative Union
KPD	Kaderas Peasant Development
KWFF	Karagwe Women Farmers Fairtrade
PCS	Primary Cooperative Society, primární družstvo
TACRI	Tanzania Coffee Research Institute
TCB	Tanzania Coffee Board
USD	United States dollar, Americký dolar
USDA	United States Department of Agriculture
WB	The World Bank

Úvod

Káva – jeden z nejvíce konzumovaných nápojů světa, bez nějž si mnoho lidí nedovede svůj život představit. Svědčí o tom i 2 miliardy šálků, což je množství, které vypije světová populace za jediný den (Komínek 2015). Zatímco spotřeba kávy neustále stoupá a v roce 2015 se vyšplhala na více než 9 miliard kilogramů, stejný trend neplatí pro její výkupní ceny (International Coffee Organization, zkr. ICO 2016). Nízké ceny a jejich fluktuace v kontrastu se zvyšujícími se náklady na život a produkci – to je pouze jeden z problémů, jimž v současnosti čelí milióny drobných pěstitelů v rozvojových zemích globálního Jihu (World Bank 2012, World Food Programme 2012). Právě oni zajišťují většinu světové produkce kávy (přes 80 %) a její pěstování je pro ně hlavním zdrojem obživy (Fairtrade International, zkr. FLO 2012).

Káva se pěstuje především v tropických oblastech Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Předním globálním producentem je region Latinské Ameriky v čele s Brazílií. V Africe jsou to např. Keňa, Uganda, Pobřeží slonoviny, Etiopie či Tanzanie (ICO 2016). Výkupní ceny komoditní kávy (96 % veškeré vypěstované kávy) jsou určovány na dvou hlavních světových burzách. Na burze v New Yorku se prodává odrůda arabika a v Londýně odrůda robusta. Nákup probíhá formou takzvaných termínovaných kontraktů. Jedná se o smlouvy na dodávky kávy, která ještě nebyla vypěstována, ve sjednaném množství, ceně a času (Komínek 2015). Logika spočívá v tom, že prodejcem je zajištěn odbyt a poskytuje jim i kupujícím ochranu před výkyvy cen. Právě jedním z důvodů fluktuace cen jsou ale spekulace obchodníků s již koupenými kontrakty za účelem co největšího zisku.

Výkyvy výkupních cen způsobují také změny v objemu vypěstované kávy, ať už díky rozdílné úrodě či nově etablovaným producentům kávy, často nižší kvality, ale o to větší kvantitě. V 80. letech se jednalo o Vietnam, odkud pochází velká část kávy konzumované v České republice (Komínek 2015). Spolu s touto zemí se v posledních letech na předních příčkách v produkci drží Indie či Indonésie (ICO 2016). Komoditní trh byl dříve řízen pomocí „International Coffee Agreement“, dohody upravující mezinárodní obchod s kávou pomocí kvót. Smlouva byla zaštitěna ICO. V roce 1989 byla Mezinárodní smlouva o kávě zrušena a právě poté přišla období s extrémními propady výkupních cen v letech 1989–1993 a 1999–2004. V následujícím období až do roku 2011 ceny rostly, ovšem v roce 2013 se opět

snížily o polovinu (Komínek 2015). Trh s komoditní kávou je z velké části kontrolován nadnárodními společnostmi ze zemí globálního Severu (Ransom 2011). Ty odkupují nezpracovanou surovinu a zajišťují pražení, balení i marketing finálního výrobku. Téměř 40 % obchodu s kávou kontrolují čtyři společnosti – ECOM, Louis Dreyfus, Neumann a VOLCAFE. Stejně tak pět společností, z nichž nejznámější je Kraft a Nestlé, má 45% podíl na pražení a prodeji kávy (World Bank 2008, FLO 2012). Drobní farmáři, kteří odvedou nejvíce fyzicky náročné práce a stojí u samého počátku konečného produktu, dostávají z ceny kávy pro spotřebitele přibližně 2–5 % (Oxfam 2004). Země globálního Jihu tak přicházejí o veškerou přidanou hodnotu. Zlepšení situace brání nepříznivá cla pro dovoz zpracované suroviny či nedostatek financí a technického vybavení nezbytného pro další zpracování (Fraňková 2012).

Mimo nízké ceny a slabou pozici na trhu i v obchodním řetězci čelí farmáři také výkyvům počasí, plísním a škůdcům. Jejich výskyt se v současnosti zvyšuje díky dopadům změny klimatu (Haggar, Schepp 2012). Kávovník je rostlina citlivá na zvyšující se teplotu a extrémy v počasí (sucha, přivalové deště, odlišný chod srážek), což jsou v současnosti jedny z hlavních projevů změny klimatu ve východní Africe (Niang et al. 2014). Změna klimatu může mít za následky nejen nižší výnosy, ale i vyšší náklady na adaptaci.

Díky těmto faktorům je pro drobné pěstitele zajištění důstojných životních podmínek a udržitelné produkce velmi náročné. Reakcemi na tuto situaci bylo v minulosti vytvoření mnoha iniciativ usilujících o změnu systému. Souhrnně se nazývají alternativní obchodní organizace. Mimo jiné i ICO nadále podporuje státy pomocí rozvojových projektů nebo mezivládní spolupráce a jako cíl si klade především zlepšení pozice drobných pěstitelů a vymýcení chudoby (ICO 2016). Zmírnění chudoby je posláním i jedné z nejznámějších a také nejdéle působících alternativních obchodních organizací – Fairtrade International (FLO). Jejím hlavním cílem je zaručit pěstitelům spravedlivé obchodní a pracovní podmínky, udržitelnou produkci a důstojný život. Přesto, že podíl Fairtrade kávy na světovém trhu je spíše marginální, stále stoupá. V roce 2012 bylo celosvětově vyprodukováno 430 000 tun Fairtrade kávy (8,2 milionu tun kávy konvenční), její prodeje pak činily kolem 128 000 tun. Podíl na celosvětové produkci tvořil asi 5 % (Potts et al. 2014).

V České republice vzrostl obrat z fairtradových produktů mezi lety 2013 a 2014 o 17 %. Nejoblíbenější mezi spotřebiteli je káva, jejíž podíl na trhu s Fairtrade produkty je 68 % (Fairtrade Česko a Slovensko 2015). Spolu se stoupajícím rozšířením Fairtrade výrobků ale roste i debata o jeho důvěryhodnosti a reálných benefitech.

Tato práce se zabývá produkcí Fairtrade kávy. Jedná se o případovou studii Tanzanie, kde v současnosti pěstování kávy živí 2,4 milionu obyvatel a je zde přední exportní plodinou (Craparo et al. 2015). Tanzanie byla první zemí subsaharské Afriky, kde začal Fairtrade působit (Pirotte et al. 2006). Existuje zde devět certifikovaných družstev, zaštiťujících statisíce pěstitelů (Fairtrade Africa 2016). Hlavním cílem práce je popsat dopady Fairtrade produkce kávy na životy pěstitelů v několika aspektech – ekonomickém, sociálním i environmentálním – a snaha o komplexní zachycení reality Fairtrade v praxi. Dílčím cílem práce je zjistit, zda pěstitelé vnímají dopady změny klimatu a pokud ano, tak jaké. Fairtrade vyzdvihuje důležitost klimatických změn a zdůrazňuje, že může být oporou pro farmáře, kteří jim budou čelit (FLO 2010).

Výzkumné otázky byly stanoveny takto:

- 1. Jaké jsou hlavní dopady Fairtrade produkce kávy na životy pěstitelů?*
- 2. Jak probíhá zavádění a dodržování standardů Fairtrade u produkce kávy v Tanzanii?*
- 3. Vnímají pěstitelé za posledních 15 let nějaké dopady změny klimatu či jeho variabilitu?*
- 4. Jaká je role členství ve Fairtrade systému v rámci adaptace na změnu klimatu?*

Práce je strukturována do několika následujících částí. V první části je stručně vymezen systém Fairtrade, jeho historie i současnost a především hlavní principy. Dále je diskutována vybraná literatura zabývající se Fairtrade a produkcí kávy v Tanzanii. Ve druhé části je nastíněn historický vývoj a socioekonomická i klimatická charakteristika Tanzanie, význam pěstování kávy pro ekonomiku země a Fairtrade produkce kávy. Třetí část se věnuje metodám využitým pro výzkum, polostrukturovaným rozhovorům, a zároveň je popsáno jejich provedení v praxi. Ve čtvrté části jsou analyzována data získaná z provedených rozhovorů a výsledky výzkumu jsou dále diskutovány s literaturou.

1. Teoretické vymezení

1.1. Fairtrade

Myšlenka férového obchodu se zrodila již ve 40. letech minulého století a jednou z prvních komodit obchodovaných tímto způsobem byla právě káva (Ransom 2011). Na počátku stála snaha o zvýšení povědomí o problémech producentů v rozvojových zemích, což zůstává jedním z hlavních cílů fair trade organizací i dnes. Nutno rozlišovat mezi pojmy fair trade a Fairtrade. Pojem fair trade označuje celkově hnutí či obchod, který by měl probíhat za spravedlivých podmínek. Ty však nejsou pevně stanoveny, jedná se spíše o principy. Pod tento pojem tak může náležet více odlišných alternativních obchodních organizací či výrobků (FLO 2016b). Obecné principy spravedlivého obchodu (fair trade) jsou stanoveny World Fair Trade Organization (Fraňková 2012).

Pojem Fairtrade označuje certifikaci producentů, kteří splňují standardy organizace Fairtrade International a jejich výrobky (produkty) mohou být označeny logem Fairtrade. Tato organizace má kořeny v 80. letech, kdy vznikla první iniciativa nizozemské rozvojové agentury Solidaridad pojmenovaná Max Havelaar. Tu převzaly pod jiným označením i další evropské země. Později byly všechny iniciativy sjednoceny v rámci Fairtrade International. V průběhu let se měnilo jméno či struktura systému a spolu s tím vzniklo i mnoho odnoží propagujících a podporujících Fairtrade v jednotlivých zemích, jako i Fairtrade Česko a Slovensko. V současnosti certifikování, včetně inspekce a pravidelných auditů producentů, zajišťuje samostatná organizace – FLOCERT (FLO 2014).

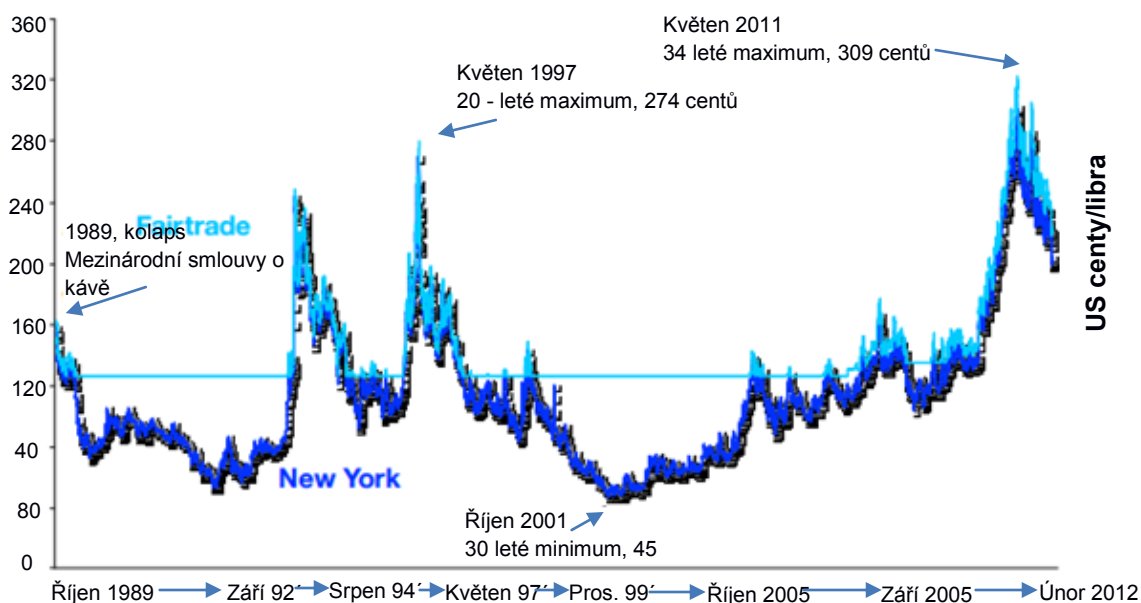
1.2. Fairtrade standardy

Standardy Fairtrade International jsou více druhů, v zásadních principech se ovšem shodují. V první řadě existují obecné standardy, což jsou základní cíle organizace FLO. Ty jsou dále specifikované pro jednotlivé produkty obchodované pod známkou Fairtrade. Jedná se kromě kávy i o čaj, banány, kakao, bavlnu a mnoho dalších. S rozvojem plantáží byla také vytvořena odlišná pravidla pro malé producenty a nájemné pracovníky (FLO 2016b). Protože samotný producent (farmář) nemůže vlastnit Fairtrade certifikaci, musí být organizován v nějakém sdružení. Jednou

z často užívaných možností jsou družstva. Certifikován musí být každý subjekt účastnící se obchodního řetězce, včetně dovozců surovin a zpracovatelů. Společnosti prodávající výrobky s logem Fairtrade platí za využívání této licence. Kromě základních požadavků pro udělení certifikace, „core requirements“, existují i tzv. „development requirements“, jejichž účelem je podporování producentů v dalším rozvoji. Jedná se o školení, technické inovace či zavádění organické produkce. Jak je řečeno výše, základním posláním Fairtrade je snížit chudobu malým pěstitelům (nebo nájemným pracovníkům) a zajistit jim více důstojný život. Toho má být dosaženo pomocí několika klíčových mechanismů, jež odlišují Fairtrade od jiných podobných iniciativ. Mezi ně patří především garantovaná minimální cena a sociální prémie (FLO 2014).

Výkupní cena Fairtrade by měla pokrýt výrobní i životní náklady a zajistit udržitelnou produkci. Pro minimální výkupní cenu slouží jako referenční ceny na burzách v New Yorku a Londýně. Fairtrade International ceny reviduje a aktualizuje na základě průzkumů a případových studií (FLO 2011). Pokud výkupní cena kávy na konvenčním trhu stoupne výš, než stanovená minimální Fairtrade cena, je producentům vyplacena ta vyšší (FLO 2012). Vývoj výkupních cen arabiky na světovém trhu v porovnání s Fairtrade cenou ukazuje graf č. 1.

Graf č. 1: Vývoj výkupních cen kávy arabika v letech 1989–2012: srovnání cen na burze v New Yorku a Fairtrade

Zdroj: FLO 2012, vlastní zpracování

Od roku 2011 je cena stanovena ve výši 1,4 amerických dolarů (USD) za libru (0,454 kg) pro pranou kávu arabika a 1,05 USD za pranou robustu. U kávy zpracované suchou metodou („sun-dried“, „natural“) je cena o něco nižší – 1,01 USD pro nepranou robustu a 1,35 USD pro nepranou arabiku (FLO 2011).

Organizace producentů dále dostávají Fairtrade prémii (tzv. „sociální prémii“), která v současnosti činí 0,2 USD za libru kávy. Jak u minimální ceny, tak u prémie, došlo během předchozích let ke zvýšení. Prémie má být následně na základě demokratického rozhodnutí členů družstva investována do sociálního a ekonomického rozvoje komunity. O jejím využití se rozhoduje na shromáždění valné hromady, kde jsou zastoupeni všichni členové družstva. Od roku 2011, po zvýšení prémie z 0,1 na 0,2 USD, musí být povinně 0,05 USD investováno do zlepšení kvality kávy či produktivity (FLO 2011). Cena je stejná celosvětově pro kávu odlišné kvality, v zemích s různými podmínkami pro život a produkci. Pěstitelé nejkvalitnější kávy mají možnost získat vyšší výkupní ceny prostřednictvím tzv. direct trade, tedy přímého prodeje např. pražírám výběrové kávy či jiným obchodníkům. Ti často platí cenu vyšší než Fairtrade. Pro pěstování výběrové kávy jsou ale potřeba specifické podmínky (poloha a půda), kterými všichni pěstitelé nedisponují. Pouhá 4 % kávy vypěstované ve světě mají výběrovou kvalitu (Komínek 2015).

Další příplatek je možné získat za pěstování organické kávy splňující přísnější environmentální standardy než káva konvenční. Jedná se o 0,30 USD za libru kávy. Fairtrade k přechodu na organické pěstování producenty podporuje, ostatně součástí jeho standardů jsou také principy ochrany životního prostředí. Kladen je důraz na minimální (či vůbec žádné v případě organické kávy) využívání pesticidů a umělých hnojiv, bezpečné nakládání s odpady, vodními zdroji a půdou. Pěstitelé by měli mít možnost zúčastnit se školení týkajících se správných zemědělských praktik či finančního managementu, aby chránili své životní prostředí ale i zvyšovali kvalitu vypěstované kávy (FLO 2016b, Komínek 2015).

Co dále odlišuje Fairtrade od jiných alternativních iniciativ či konvenčního obchodu je důraz kladený na partnerství a dlouhodobé vztahy mezi producenty, obchodníky, i spotřebiteli. Vyžadována je transparentnost ve struktuře a organizaci sdružení pěstitelů, demokracie i genderová rovnost. Po družstvu je požadováno, aby vedlo záznamy o svém hospodaření, např. o investování Fairtrade prémie. Zakázaná je dětská či nucená práce, což platí spíše pro nájemnou práci, než pro drobné

pěstitele. To jsou ti, jež vlastní malý pozemek, nejsou po celou dobu (či vůbec) závislí na nájemní práci a na farmě pracují především oni sami či s pomocí rodiny (FLO 2016b).

Důraz, který je kladen na environmentální aspekt produkce, odpovídá i iniciativě Fairtrade, jež upozorňuje na zvyšující se dopady změny klimatu na zemědělskou produkci v rozvojových zemích. Ve své zprávě (FLO 2010, s. 1) tvrdí, že: „*Mimo vytváření férových podmínek pro farmáře v rozvojových zemích Fairtrade může být použit jako nástroj pro podporu farmářů v adaptaci a v boji proti změně klimatu.*“ Hodlá toho dosáhnout pomocí již popsaných mechanismů a standardů. Hlavní cílem je bezpečné a udržitelné zemědělství – tedy minimum pesticidů, zákaz pěstování geneticky modifikovaných organismů, správné zacházení s vodními zdroji a odpadem, ochrana biodiverzity či nižší spotřeba energie (FLO 2010). Projekty na podporu proti negativním dopadům změny klimatu mohou být financovány ze sociální prémie, záleží na rozhodnutí družstva, zda investuje např. do výsadby stromů či do rozvoje školství, zdraví nebo produktivity. Existuje program na podporu producentů, ovšem klíčové je množství financí na spuštění takového projektu (Komínek 2015). Vytvořen byl také speciální „Climate Standard“ systém na podporu producentů pomocí tzv. uhlíkových kreditů („carbon credits“). Ten je ale zatím ve zkušební fázi. Konečně i v nejnovější strategii Fairtrade na období 2016 – 2020 je posilování odolnosti vůči dopadům změny klimatu zmiňováno jako jeden z klíčových cílů (FLO 2016c).

1.3. Fairtrade produkce kávy v literatuře

Fairtrade nemá v České republice tak dlouhou tradici, jako v západní Evropě, a českých publikací o Fairtrade produkci kávy založených na vlastním empirickém výzkumu je málo. Mezi výjimky patří studie Evy Fraňkové vycházející z výzkumu, který provedla v roce 2008 mezi producenty Fairtrade kávy v Kolumbii (Fraňková 2012). Dle Fraňkové (2012) jeden z hlavních benefitů, minimální cena, se mnoha pěstitelům jeví jako nedostatečná. V českém kontextu se Konečný a Mysliveček (2008) zabývají garantovanou minimální Fairtrade cenou a jejím vlivem na Fairtrade i konvenční pěstitelé. Základní myšlenkou je častý argument kritiků Fairtrade, že uměle garantovaná cena snižuje výkupní ceny na konvenčním trhu a škodí tak běžným pěstitelům (Konečný, Mysliveček 2008). Tuto kritiku Konečný s Myslivečkem

(2008) vyvracejí, zjišťují ale, že minimální garantovaná cena nemusí pěstitelům zajistit lepší příjmy a její zvyšování napomáhá více prostředníkům v obchodním řetězci, než samotným družstvům.

Nedostatek českých zdrojů lze vysvětlit i tím, že v zahraničí existuje poměrně široké povědomí mezi veřejností a mnoho výzkumů na toto téma. Jedním ze stěžejních odborníků je David Ransom, jež ve své studii (Ransom 2011) popisuje vznik

a fungování fair trade hnutí, nezamlčuje ale i jeho problémy a výzvy do budoucna. Vše je doplněno o zkušenosti z terénního výzkumu producentů kávy, banánů či kakaa. Dopady Fairtrade certifikace na producenty kávy ve Střední a Jižní Americe zkoumali například Mendéz et al. (2010), Arnould et al. (2009), Beuchelt a Zeller (2011), či Ruben et al. (2009). Jedná se o rozsáhlé kvantitativní studie, jejichž výsledky nejsou v naprosté shodě, i když veskrze vypovídají o jistých benefitech.

Mendéz et al. (2010) srovnávají efekty FT na živobytí producentů kávy ve střední Americe a Mexiku, ovšem rozlišují čtyři skupiny: farmáře s Fair Trade certifikací, organickou produkcí, kombinaci obou a necertifikované farmáře. Mendéz et al. (2010) tvrdí, že efekty vyplácené vyšší ceny jsou malé z důvodu nemožnosti prodat veškerou produkci jako certifikovanou. Arnould, Plastina a Ball (2009) srovnávají farmáře, kteří jsou členy organizace Trans Fair a těch, kteří s žádnou organizací alternativního obchodu nespolupracují. Nenašli mezi pěstiteli velké rozdíly v ekonomické úrovni, ale analýza ukazuje na vyšší pravděpodobnost školní docházky dětí Fairtrade pěstitelů a pozitivnější přístup ke vzdělání (Arnould, Plastina, Ball 2009). Beuchelt a Zeller (2011) se zabývají příjmy konvenčních i Fairtrade pěstitelů kávy a zdůrazňují jejich souvislost nejen s výkupní cenou, ale i produkčními náklady a výnosy. Výsledky jejich studie nevykazují pozitivní ekonomické dopady na certifikované pěstitele a Beuchelt se Zellerem (2011) tvrdí, že je potřeba nesoustředit se v rámci certifikace na fixovanou vyšší cenu, ale především na zlepšení produktivity a efektivity pěstitelů. Poměr článků a rozsáhlejších studií odpovídá rozložení objemu produkce na trhu s kávou, a proto velká část z nich pojednává o produkci kávy z oblasti Latinské Ameriky.

Existují však rozdíly mezi produkcí kávy v rámci jednotlivých zemí či kontinentů, proto je potřeba co nejvíce případových studií. Piroette et al. (2006) srovnávají působení Fair trade organizací v Tanzanii a Nikarague a zdůrazňují

důležitost kontextu, ve kterém je systém Fairtrade zaváděn. Autoři podotýkají, že vliv Fairtrade produkce kávy na příjmy pěstitelů není naprosto prokazatelný. Největší výhody systému jsou ale dle jejich názoru odlišné – tkví ve zlepšení organizační struktury, tedy vztahů v rámci družstev i mezi družstvy a odběrateli kávy (Pirrotte et al. 2006). Tallontire (2000) se zabývá Fairtrade produkcí z podobného úhlu pohledu – řeší význam dlouhotrvajících vztahů a partnerství deklarovaných Fairtrade organizací. V případové studii analyzuje význam vztahů mezi nejstarším a kdysi největším družstvem v Tanzanii KNCU a jejich odběratelem, Cafédirect (Tallontire 2000). Z výzkumu Prevezer (2013, cit. v Dragusanu et al. 2014, s. 30), která provedla rozhovory s pěstiteli kávy v Tanzanii, vyplývá nespokojenost s vedením družstev a celkovou transparentností systému.

Většina studií soustředujících se na přímé ekonomické dopady Fairtrade produkce nedosahuje jednoznačných výsledků o efektivitě systému, a pozitiva jsou nalézána pouze, pokud je uvažováno širší spektrum benefitů, jak podotýká Parrish et al. (2005). Výsledky výzkumu Rubena et al. (2009) či Beuchelta a Zellera (2011) dokonce vykazovaly zhoršení životní úrovně (příjmů) farmářů zapojených do Fairtrade oproti těm konvenčním. Parrish et al. (2005) porovnávají dopady Fairtrade a iniciativy Technoserve, jež funguje na principech volného obchodu (Parrish et al. 2005). V případové studii Tanzanie analyzují dopady na producenty prostřednictvím rámce udržitelného životního stylu (Parrish et al. 2005). Ten má více dimenzí jako finanční, lidský, fyzický či sociální kapitál a dle Parrish et al. (2005) je nejvhodnější pro komplexní analýzu životní úrovně. Dle jejich zjištění se benefity Fairtrade snižují směrem k počátku obchodního řetězce a mají nejmenší dopad právě na drobné pěstitelé (Parrish et al. 2005).

Problém důvěryhodnosti a skutečných dopadů Fairtrade byl, je a bude vždy aktuální, už proto, že mnoho studií nedosahuje jednoznačných výsledků, jak shrnují Dragusanu et al. (2014). Jedním z největších kritiků Fairtrade je v tomto směru Colleen Haight (2007, 2011), která provedla několik studií producentů kávy v Latinské Americe. Claar a Haight (2015) vytýkají Fairtrade systému hned několik věcí: příliš nákladné poplatky na certifikaci a audity, nízký počet auditorů, nedostatek odběratelů Fairtrade produktů, ale především neschopnost opravdu zlepšit životní úroveň chudých pěstitelů. Autoři tvrdí, že: „Spotřebitelé by měli přestat plýtvat penězi

na tzv. dobrosrdečnou kávu („caring coffee“), jež zlepšuje život všem v obchodním řetězci, kromě těch nejhudších, kterým má pomoci.“ (Claar, Haight 2015, s. 8)

Dopady a působení fair trade organizací ovlivňuje kontext, ve kterém systém funguje. Proto se může lišit fungování certifikace v rámci zemí ale i certifikovaných sdružení farmářů. Jako jeden z hlavních faktorů určujících vývoj produkce kávy v Tanzanii zmiňují mnozí autoři procesy liberalizace a privatizace, probíhající posledních přibližně 15 let (Cooksey 2011, Ponte 2004). Tyto procesy často významně ovlivnily již etablovaná družstva, existující ve stejné struktuře i před získáním certifikace Fairtrade (Ponte 2004). Vliv na živobytí a rozvoj produkce kávy mají i dopady změny klimatu. Ty se v Tanzanii velmi silně projevují v oblasti Kilimandžára, kde studie Crapara et al. (2015) prokázala klesající výnosy arabiky díky stoupajícím teplotám. Christiaensen (2006) uvádí, že sucha vnímají farmáři jako jeden z hlavních rizikových faktorů ovlivňujících jejich produkci. Výsledky studie se shodují s analýzou Haggara a Schepp (2012), jež uvádějí jako hlavní projevy změny klimatu v Tanzanii zvyšující se teploty, ubývání a nepravidelnost srážek díky cyklu El Nino a La Nina, a tím i častější sucha. Podotýkají, že tyto změny budou mít vliv na produkci kávy a kritizují nedostatek iniciativ zabývajících se změnou klimatu ve spojení s pěstováním kávy (Haggara, Schepp 2012). Tuto skutečnost nebere v potaz ani strategie tanzanské vlády na zdvojnásobení produkce kávy do roku 2020 (Crapara et al. 2015).

2. Případová studie produkce kávy v Tanzanii

2.1. Socioekonomická charakteristika Tanzanie

Země získala nezávislost jako bývalá německá a britská kolonie na počátku 60. let 20. století. V roce 1964 se k pevninské Tanganiyce připojil ostrovní stát Zanzibar a vznikla Tanzanie, které náleží i ostrovy Mafia a Pemba v Indickém oceánu. V současnosti je hlavním městem Sjednocené tanzanské republiky Dodoma, ekonomické centrum země je ovšem několikanásobně větší metropole Dar es Salaam (Tanzania Government Portal 2015b). Tanzanie se nachází ve východní Africe – na západě sousedí s Rwandou a Burundi, na jihu s Malawi a Mozambikem, na severu s Ugandou a Keňou. Tanzanie je v rámci subsaharské Afriky poměrně stabilním státem. Za otce národa je považován první prezident sjednocené Tanzanie, Julius Nyerere, který vedl zemi k rozvoji založenému na svém socialistickém modelu Ujamaa (rodina). Přes určité změny k lepšímu ekonomický růst Tanzanie spíše stagnoval a v 80. letech Nyerere odstoupil (Pirrotte et al. 2006). Od té doby prošla Tanzanie ekonomickou liberalizací a v roce 1992 byl zaveden multistranický parlamentní systém. Určitá míra stability a demokracie Tanzanii zajišťuje slušné podmínky pro rozvoj a dělá z ní také oblíbený turistický cíl (The World Bank, zkr. WB 2016).

Tanzanie se od velké části subsaharské Afriky liší tím, že v posledním desetiletí zaznamenala roční růst hrubého domácího produktu (HDP) o 7 % (United Nations Development Programme, zkr. UNDP 2014). Bohužel, Nyererova vize „ekonomického růstu jako nástroje pro rozšíření svobody, a tím pádem rozvoje tanzanského národa“ se stále mívá s realitou (UNDP 2014, s. 11). Nepodařilo se příliš významně snížit počet lidí žijících v chudobě a většina ukazatelů socioekonomické úrovně vykazuje nízký stupeň rozvoje země i v porovnání s ostatními státy subsaharské Afriky (UNDP 2014). Tanzanie je jednou z nejchudších ekonomik světa a dlouhodobě se umísťuje na spodních příčkách nejrůznějších žebříčků. Řadí se mezi tzv. „low income countries“ (WB 2016), tedy země s nejnižším hrubým národním produktem na obyvatele (HNP per capita). Ten se v současnosti pohybuje kolem 920 USD na osobu, což je skoro o polovinu méně než průměrný HNP na obyvatele v Subsaharské Africe, 1637 USD (WB 2016). Cílem vlády je

zvednout tuto hodnotu na 3000 USD a zařadit se do roku 2025 mezi tzv. „middle income“ státy¹. (Tanzania Government Portal 2015a, WB 2016). V poslední zprávě Organizace spojených národů hodnotících úroveň rozvoje se Tanzanie umístila na 151. místě ze 188 zemí. Hodnota HDI (Human Development Index, složený ukazatel vzdělanosti, příjmů a naděje na dožití) zde dosahuje 0,521 a řadí ji mezi státy s nízkým lidským rozvojem (UNDP 2015). Lze pozorovat určité pokroky – Tanzanie zaznamenala rozvoj v odvětví finančních služeb, stavebnictví, či dopravy. Zvýšila se také průměrná naděje na dožití a zlepšila se školní docházka. Očekávaná délka života při narození je 65 let, docházka do základní školy činí dokonce 85 %. Problémem ale zůstává nízká kvalita škol i vyučujících (UNDP 2014).

Realitou zůstává, že zisky nejsou rovnoměrně rozloženy ve společnosti a téměř 12 milionů Tanzanců stále žije v chudobě (WB 2016). V roce 2014 dosahovala populace více než 51 milionů obyvatel, z toho podíl městského obyvatelstva činí přibližně jednu třetinu (WB 2016). Roční růst zdejší populace je 2,7 %, což je jeden z nejrychlejších na světě (UNDP 2014). Počet lidí žijících pod hranicí chudoby se od roku 2007 do sice roku 2012 snížil z 33 % na 28,2 %, i tak je podíl stále vysoký, a 43 % Tanzanců žije s méně než 1,25 USD na den (UNDP 2015). Nejhorší situace je na venkově, kde stále mnoho lidí nemá přístup k elektřině a pitné vodě (na venkově nemá přístup ke „kohoutkové“ vodě 63 % obyvatel). Více než 60 % obyvatel převážně na venkově žije v tradičních a velmi nuzných obydlích – domech s podlahou z udusané hlíny, písku, či hnoje a okny jako otvory ve zdi (HDR 2014). Typická rodina pěstitele kávy bydlí přesně v takovém semipermanentním obydlí (Export promotion of organic products from Africa, zkr. EPOPA 2008), jak ilustruje příloha č. 2. Celkový roční příjem rodiny pěstitele z regionu Kagera, jedné z hlavních oblastí produkce kávy, se pohybuje kolem 320 USD. Jeden ze tří farmářů vlastní kolo jako jediný způsob dopravy (EPOPA 2008).

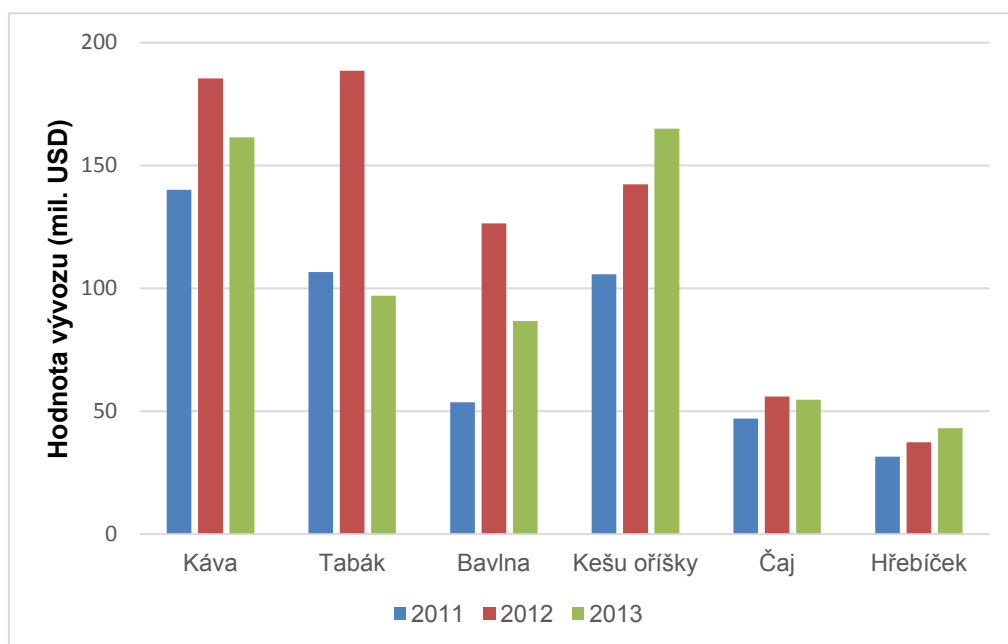
Často jsou farmy pěstitelů velmi daleko od vesnice a doprava není vůbec jednoduchá, vzhledem ke zdejší infrastruktuře. Tanzanií vede v podstatě jedna hlavní silnice spojující největší města, a přestože je vidět snaha o výstavbu více lepších cest, k většině menších měst a vesnic již asfaltové silnice nevedou. To značně ztěžuje dopravu, nemluvě o tom, v jakém stavu se Tanzanské cesty nalézají,

¹ Middle income countries: státy se „středním příjmem“ – hodnota HNP per capita 1 045 USD – 12 736 USD (WB 2016)

pokud začne přšet (příloha č. 3). Vyřešení problematické infrastruktury je dle WB (2016) také jeden z hlavních faktorů důležitý pro pokračující ekonomický růst a zlepšení životní úrovně obyvatel.

Ekonomika Tanzanie je závislá na zemědělství, které se podílí z 30 % na HDP a z 80 % na exportu (WB 2014, CIA 2016). Zisky z exportu tvoří 19 % HDP (služby 45 %). Předním exportním artiklem je v současnosti zlato, importním palivo, což vytváří závislost na výkyvech světových trhů (WB 2016). Ze zemědělství exportu vévodí tržní plodiny, z těch tradičních se jedná se o kávu, bavlnu, kešu oříšky či tabák (Tanzania Government Portal 2015). Jednou z tržních plodin s nejvýznamnějším podílem na ziscích z exportu je káva (Food and Agriculture Organization of the United Nations, zkr. FAO 2016), jak lze vidět v grafu č. 2.

Graf č. 2 : Vývoz tradičních tržních plodin Tanzanie v letech 2011–2013

Zdroj: FAO 2016, TCB 2012

Podíl zemědělské půdy na celkové rozloze Tanzanie (pevnina 881 000 km²) je 45 %, orná půda tvoří ovšem pouhých 15 % a trvalé plodiny (mezi něž patří i kávovníky) 2,4 %, díky topografickým a klimatickým podmínkám (WB 2016). Míra zaměstnanosti v zemědělství poklesla, ale stále zajišťuje živobytí 68 % populace (WB 2016), dle jiných zdrojů dokonce 80 % (UNDP 2014). Přes svůj vysoký význam

se zemědělský sektor vyznačuje pomalým růstem. Ten je způsoben nízkou produktivitou spojenou s převahou produkce drobných pěstitelů, postrádajících dostatek inovací, vkladů a znalostí pro optimální produkci. Pěstitelé v Tanzanii používají minimum technických hnojiv, 9 kilogramů na hektar (kg/ha) orné půdy, v porovnání s Čínou (279 kg/ha) i jinými zeměmi subsaharské Afriky, kde se spotřeba pohybuje kolem 18 kg/ha (UNDP 2014).

2.2. Přírodní podmínky a klima

Na východě Tanzanie se nachází pobřeží Indického oceánu s pláněmi, většinu pevniny pak zaujímá centrální plošina, zatímco sever a jih jsou pokryty vysočinami. Na severu Tanzanie se nachází světoznámé národní parky jako např. Serengeti, Ngorongoro a také nejvyšší africká hora – sopka Kilimandžáro (5895 m n. m.). Na jihu se nachází jezera Tanganika a Malawi (Njasa). S Keňou a Ugandou sdílí Tanzanie Viktoriino jezero, druhou největší vodní plochu světa, na jehož březích se nachází významné přístavy Mwanza a Bukoba.

Klima Tanzanie je převážně tropické s průměrnou teplotou více než 20 °C, na vysočinách mírné (Agrawala et al. 2003), kde v chladnějších obdobích teplota klesá i k 10 °C (Tanzania Government Portal 2015b). Roční srážkový úhrn dosahuje 1,042 mm, ale liší se dle oblasti a v průměru se pohybuje kolem 600–800 mm/rok (ICID 2016). Nejvíce srážek je ve vyšších nadmořských výškách (Agrawala et al. 2003). Jsou zde dva hlavní srážkové modely, což zapříčiňuje chod intertropické zóny konvergence (ITCZ) v průběhu roku. Na severu, v oblasti Viktoriina jezera a na severním pobřeží jsou dvě období dešťů – od října do prosince tzv. krátké deště „Vuli“ a od března do června tzv. dlouhé deště „Masika“. V západní, jižní a centrální Tanzanii převládá jedno srážkové období od prosince do dubna (Tanzania Government Portal 2015b).

Oblast východní Afriky a chod ITCZ ovlivňuje jev El Niño a La Niña, který způsobuje extrémní srážky a záplavy nebo naopak zpoždování dešťů a sucha. Celkově projevy změny klimatu v Tanzanii jsou dlouhodobě stoupající průměrné teploty a ubývání srážek (Haggar, Schepp 2012). Dalším trendem je zvyšování variability srážek a častější výskyt extrémních silných dešťů (WB 2016). Do budoucna se v Tanzanii předpokládá zvýšení průměrné teploty o 1–2,7 °C do roku 2060, a až o 4,5 °C do konce století. Na druhé straně se očekává zvýšení

srážek v severních vysočinách a naopak snížení srážek na jihu doprovázených větší intenzitou období sucha (Haggar, Schepp 2012).

2.3. Produkce kávy v Tanzanii

V Tanzanii jsou tři hlavní oblasti, kde se produkuje káva (příloha č. 4). Jedná se o sever (oblasti Kilimandžára, Arusha a Tarime), dále severozápad (oblast Viktoriina jezera Kigoma a Kagera) a oblasti Mbinga, Ruvuma a Iringa na jihu. Robusta se pěstuje především v okolí Viktoriina jezera v regionu Kagera, Arabika v oblastech severních a jižních vrchovin. Největší Fairtrade družstva jsou situována v severní části země (Pirotte et al. 2006).

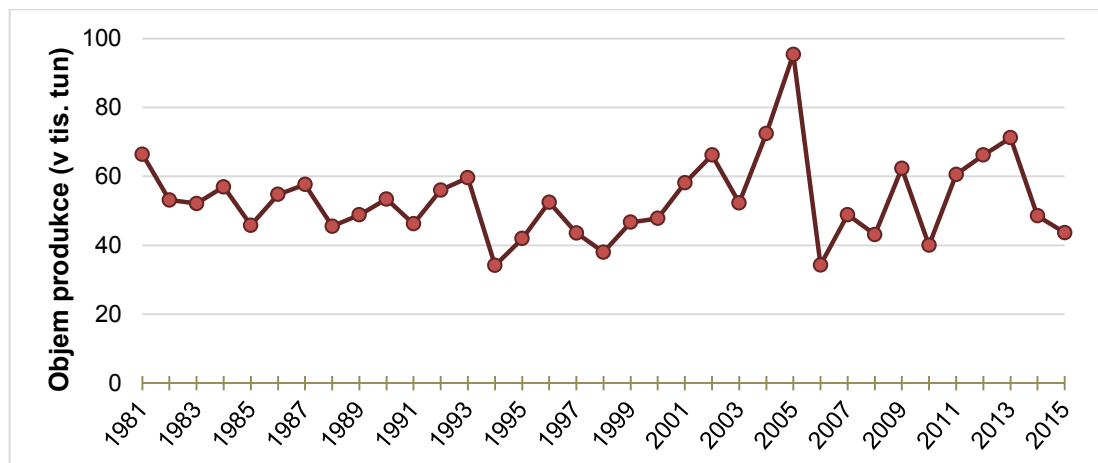
Komerční pěstování kávy započalo v Tanzanii koncem 19. století v oblasti Kilimandžára zásluhou katolických misionářů (Tanzania Coffee Board, zkr. TCB 2016). Od té doby se „kahawa“, jak zní svahilský název pro kávu, stala tradiční a nejvýznamnější tržní plodinou. Ač původně pěstovaná na velkých misionářských farmách, dnes káva poskytuje živobytí asi 450 000 rodin drobných pěstitelů (velikost pozemku 1–2 akry), jež zajišťují 95 % vypěstované kávy (Mahdi 2010). Velké farmy, většinou soukromé, se dnes podílí na produkci pouhými 5 % (Baffes 2006). Více než 90 % vypěstované kávy je vyváženo a pouhých 7 % tvoří domácí spotřeba (USDA 2015). Export kávy ročně generuje příjmy kolem 100 milionů USD (TCB 2012). Význam pěstování kávy v Tanzanii ilustruje i důraz, jež na rozvoj jejího pěstování klade současná vládní strategie:

„Cílem kávového průmyslu v Tanzanii je vybudovat dlouhodobě udržitelný a profitující průmysl pro všechny zainteresované strany, produkující mezinárodně uznávanou kávu vysoké kvality, který zajistí významný přínos makroekonomické stability, snížení chudoby a zlepšení životů v Tanzanii.“ (TCB 2012, s. 17)

Tanzanie produkuje převážně tři typy kávy: pranou arabiku (55 %), přírodní tzv. „sun-dried“ robustu (40 %) a přírodní arabiku (cca 5 %). Předními zeměmi exportu jsou Japonsko, Itálie, Spojené státy a Německo (TCB 2012). V Japonsku je oblíbená především arabika, jež je označována patentovanou známkou kvality „Kilimanjaro coffee“. Podíl na světovém trhu s kávou je ale malý, tvoří pouhých 0,7 %. Snížení produkce kávy nastalo na počátku 90. let, po vládních reformách a liberalizaci upravující obchod s kávou (Baffes 2003). Roční objem vypěstované

kávy posledních 30 let stagnuje kolem 50 000 tun, s nárazovými výkyvy mezi 30 000 až 70 000 tun (TCB 2012, Hagggar, Schepp 2012), jak lze vidět na grafu č. 3.

Graf č. 3 : Objem produkce kávy v Tanzanii v letech 1981–2015

Zdroj: FAO 2016, ICO 2016

Tanzanská vláda má v plánu produkci do roku 2020 zdvojnásobit a také zkvalitnit, to vše ruku v ruce se snížením chudoby. Produkce robusty se za posledních 30 let zdvojnásobila, zatímco produkce arabiky na severu se snížila, na jihu naopak stoupla, především díky rozšiřování oblastí pěstování (TCB 2012).

Důvodů pro stagnaci a převážné snižování produkce kávy je několik. Dle Baffese (2003) šla klesající produkce ruku v ruce s klesající kvalitou. Klesal také podíl producentů na výkupní ceně (Mahdi 2010), což souvisí se snižováním cen na světových trzích a nízkou motivací farmářů (Tanzania Coffee Research Institute, zkr. TACRI 2016). Nízká produktivita (výnosy) souvisí s malým množstvím vkladů, špatnými zemědělskými praktikami i přílišným stářím většiny stromů, jež překročily hranici 20–25 let, kdy se stávají ekonomicky nevýhodnými. Většina stromů v oblasti Kagery je stará více než 50 let (EPOPA 2008). Pouze čtvrtina farmářů má finance na využití hnojiv, pesticidů, či fungicidů (Baffes 2003). Dle USDA (2015) je Tanzanská káva díky své nižší kvalitě používána převážně do kávových směsí (kávová zrna z více lokalit), ne samostatně.

Klíčovým aktérem v historii i současnosti pěstování kávy v Tanzanii jsou družstva neboli unie. Právě ta získávají certifikaci Fairtrade a zaštiťují farmáře,

obstarávají také zpracování, marketing a prodej kávy. Mimo jiné družstvo farmářům zajišťuje i vklady jako hnojiva, sazenice, či vzdělávací programy (FLO 2016b). První družstvo (unie) bylo zformováno v oblasti Kilimandžára v roce 1932 a mělo sloužit k ochraně pěstitelů a k rozšiřování produkce kávy mezi rolníky (Baffes 2003). V 60. letech byly na určitou dobu unie zrušeny a nahrazeny sdruženými vesnicemi, které se spolu s TCB staraly o všechny procesy týkající se kávy po její sklizni. Tato struktura vydržela 8 let, poté byly znovu obnoveny, a v roce 1991 se staly soukromými institucemi vlastněnými a řízenými jejich členy (Baffes 2003). Dlouhou dobu musela exportovaná káva v Tanzanii projít přes aukci v Moshi a veškerý marketing kávy byl v rukou družstev a TCB. Až s reformami a liberalizací trhu od počátku 90. let se mohli na vnitřním trhu, jak při nákupu, tak zpracování kávy, prosadit i soukromí (často zahraniční) obchodníci. To mělo za důsledek ztrátu podílu na trhu pro mnoho družstev, která se nedokázala poprat s konkurencí a v té době i nízkými cenami na světovém trhu. Dle Baffese (2003) ale měla družstva časté finanční problémy i dříve, a byla zachraňována vládou či půjčkami národní banky.

V současnosti existuje v Tanzanii liberalizovaný trh, na kterém lze kávu obchodovat třemi hlavními způsoby (USDA 2015). Káva je od farmářů vykupována soukromými obchodníky, skupinami farmářů či družstvy. Ti zajišťují zpracování a prodej – buď skrz čtvrtěční aukce ve městě Moshi pořádané TCB (vládní institucí regulující obchod s kávou) nebo přímým exportérům (např. Fairtrade partneři). Pěstitelé té nejkvalitnější kávy se mohou tomuto systému vyhnout prostřednictvím obchodu s menšími nezávislými kupci (USDA 2015), což mohou být například konkrétní pražírny (kavárny) z Evropy nebo USA (tzv. přímý obchod, „direct trade“). Přímý obchod ale hraje v Tanzanii minoritní roli (Mahdi 2010). Část vypěstované kávy je také zpracovávána v továrně v Bukobě.

Továrnu na výrobu instantní kávy (zkr. „TANICA“), která funguje od roku 1966, lze vidět na obrázku č. 1. Do počátku 80. let byla v rukou zahraničních majitelů, od roku 1983 ale náleží veškeré zisky ze zde vyprodukované kávy Tanzanii. Podíl zde má KCU, KDCU, Tanzania Federation of Co-operatives, vláda i jednotlivci. Jedná se svého druhu o unikát, jedinou továrnu zpracovávající a vyrábějící vlastní instantní kávu ve střední a východní Africe. Káva je prodávána přímo v Tanzanii, ale jelikož místní konzumace je velmi nízká, je exportována na východoafrické trhy (Keňa) ale i do Evropy (Velká Británie, Maďarsko). Ročně

továrna vyprodukuje kolem 500 000 tun instantní kávy, která mimochodem ve většině splňuje Fairtrade podmínky (obrázek č. 1). Jedná se většinou o směs arabiky a robusty čistě z Tanzanských kávových zrn (TANICA 2016, vlastní výzkum). Káva vyrobená v této továrně se liší od granulované instantní kávy známé na evropských trzích. Má jemnější práškovou strukturu díky odlišnému, zastaralejšímu, způsobu zpracování (vlastní výzkum).

Obrázek č. 1: Továrna na výrobu instantní kávy v Bukobě

Zdroj: vlastní výzkum

Poznámky: 1 – továrna TANICA, 2, 3 – různá balení kávy Tanica

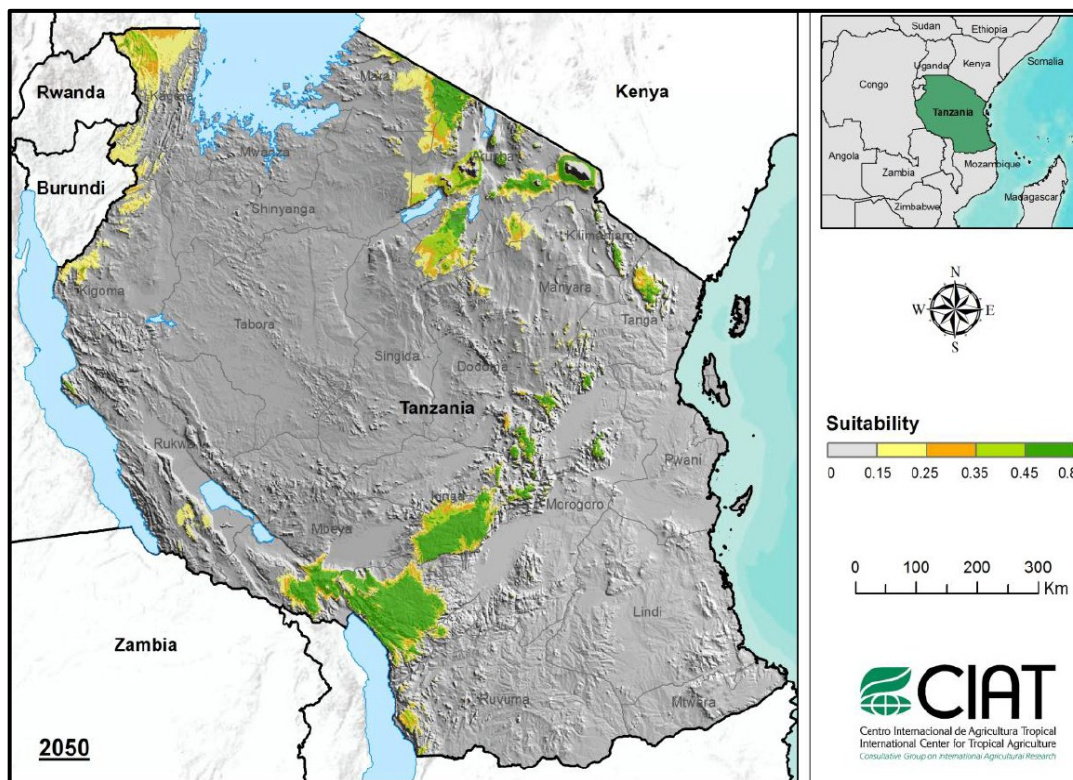
2.4. Vliv klimatu na produkci kávy v Tanzanii

Kávovníku, z něhož se získávají zrna robusty, se daří v nižších nadmořských výškách kolem 700 m n. m. (v Tanzanii 800–900 m n. m.) a snese teplejší podnebí – celkově je považován za odolnější druh. Pro pěstování arabiky jsou vhodné nadmořské výšky kolem 1300 m n. m. (v Tanzanii se pěstuje ve výškách kolem 1000–2300 m n. m.) a vyhovují jí spíše chladnější teploty kolem 20 °C. Kávovníky potřebují pro správné dozrání plodů optimální podmínky. Výkyvy počasí tak narušují fáze kvetení a dozrávání plodů, nebo usnadňují rozvoj škůdců. Vliv změny klimatu na pěstování kávy v Tanzanii je aktuální a ohrožuje drobné pěstitele, kteří v Tanzanii produkují 90 % kávy (TCB 2012). Jejich produkce je závislá převážně na dešťových srážkách, moderní zavlažování se vyskytuje minimálně, asi 3 % farmářů vlastní zařízení pro zavlažování (Agrawala et al. 2003). V širším spektru v podstatě mění místa vhodná pro pěstování kávy. Ta, která v současnosti disponují ideálními podmínkami, už je v budoucnosti mít nebudou a naopak, vzniknou nové oblasti pro pěstování kávy (Laderach et al. 2012). Hagggar a Schepp (2012) uvádí, že minimální nadmořská výška pro pěstování kávy Arabika by se v Tanzanii měla posunout o 400 výškových metrů. Momentálně je optimální nadmořská výška pro produkci kávy Arabika v Tanzanii mezi 900 a 1800 m n. m, ale do roku 2050 by se dle odhadů měla posunout až na 1400–2500 m n. m. (Laderach et al. 2012). Může to mít za následky přesun produkce nebo přechod k pěstování jiné plodiny. To je jak časově, tak finančně náročné, a zlepšení ekonomické situace není zaručeno. Problémem nejsou jen socioekonomické dopady, ale také environmentální – ve vyšších nadmořských výškách se často nachází vzácné lesní a přírodní ekosystémy, jako např. na svazích Kilimandžára.

Na obrázku č. 2 lze vidět oblasti, jež jsou momentálně vhodné pro pěstování kávy (arabika) a možný budoucí scénář. Jedná se o studii iniciativy Coffee&Climate, jež se zabývá dopady změny klimatu na produkci kávy, a jako jednu z pilotních studijních zemí si vybrala právě Tanzanii. Region Kagera okolo Viktoriina jezera, kde pěstuje kávu velká část Fairtrade družstev v Tanzanii, by měl do roku 2050 přestat mít vhodné podmínky pro produkci arabiky (Laderach et al. 2012). Přesto, že se zde pěstuje převážně robusta, v menším poměru produkují farmáři i arabiku. Tato oblast by měla zaznamenat snížení srážek v období „Vuli“ a zvýšení v období „Masika“ (Hagggar, Schepp 2012). Oblasti na svazích Kilimandžára by si měly svoji vhodnost

k pěstování udržet, ovšem při posunutí do vyšších nadmořských výšek, směrem k již zmíněným přírodním lesním ekosystémům (Laderach et al. 2012).

Obrázek č. 2: Vhodnost oblastí pro pěstování arabiky v Tanzanii v roce 2050

Zdroj: Laderach et al. (2012)

2.5. Fair Trade produkce kávy v Tanzanii

Fairtrade káva z Tanzanie tvoří 4 % z celkové Fairtrade produkce kávy na světě. V současnosti existuje v Tanzanii 9 certifikovaných sdružení farmářů. Dvě největší družstva, Kagera Cooperative Union (KCU) a Kilimanjaro Cooperative Union (KNCU), se na celkové Fairtrade produkci kávy v Tanzanii podílí asi 5 % (Pirotte et al. 2006). Třetím největším družstvem je Karagwe District Co-operative Union (KDCU). V jejich případě se už dá hovořit o dlouhodobém partnerství, což je jeden z pilířů Fairtrade – certifikována jsou obě družstva již od počátku 90. let. Trh s Fairtrade kávou v Tanzanii zahrnuje i další sdružení farmářů. V současnosti v Tanzanii existuje ještě několik menších družstev. Jedná se o Kaderas Peasant

Development (KPD), Karagwe Women Farmers Fairtrade (KWFF) z regionu Kagera a dle Fairtrade Africa (2016) ještě další čtyři sdružení farmářů, z toho dvě na jihu Tanzanie. KWFF založil v roce 2015 Jovin Bufabusha, bývalý exportní manažer KPD. Družstvo je čistě ženské a dalo by se říci, že demonstruje snahu o genderovou rovnost a lepší pozici žen v rámci tradičně mužské společnosti. Vždyť i v KDCU, družstvu u nějž FLO vyzdvihuje boj za rovnoprávnost žen, je z celkového počtu 20 tisíc členů žen pouze 4 tisíce (FLO 2016a).

Jelikož poptávka po kávě roste, i vláda ve své strategii zdůrazňuje důležitost Fairtrade a dalších podobných certifikací do budoucnosti, a jejich důležitost pro pěstitele. V roce 2010 tvořila certifikovaná káva v Tanzanii 10 % veškeré produkce, mezi čtyři nejčastější certifikace patří Rainforest Alliance, Utz, Fairtrade, 4CA či organická káva (TCB 2012). Objem vypěstované kávy, která splňuje standardy Fairtrade je ovšem dlouhodobě vyšší než poptávka, a tak je zbylá káva prodávána buď na konvenčním trhu, nebo přímo jiným obchodníkům, pokud družstvo disponuje dalšími certifikacemi.

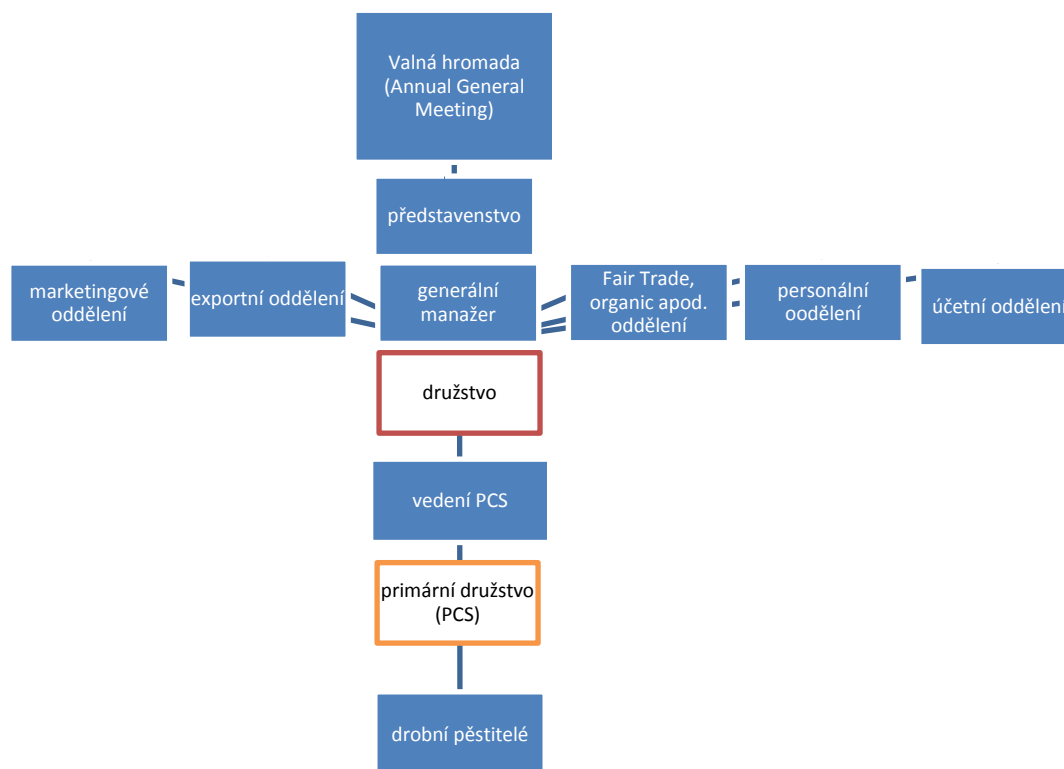
V oblasti Kagery jsou produkovány přírodní (tzv. suchá metoda zpracování bobulí před pražením zrn) robusta a arabika, asi 25 % z celkové tanzanské produkce. Důvodem produkce přírodní „suché“ a ne prané kávy je především špatná dostupnost kvalitní vody. Roční objem produkce kávy je 21 000 tun, což je nejvíce ze všech oblastí (TCB 2012). Výnosy z Robusty jsou asi o 30 % větší, ale její ceny na světových trzích i v rámci Fairtrade systému jsou nižší (je považována za méně kvalitní, co se týče chuti). Oblast Kagera zahrnuje distrikty Muleba, Karagwe, Misenyi a Bukoba. Káva je zde pěstována na ploše 51 000 hektarů (TCB 2012). Obvyklá velikost pozemku v regionu Kagera je kolem 4 akrů (EPOPA 2008). Káva je v této oblasti většinou pěstována spolu s banány, kukuřicí či fazolemi.

2.5.1. Organizační struktura

Struktura družstva i Fairtrade systému má sloužit k větší transparentnosti a zjednodušení obchodního řetězce. Družstvo je tvořeno několika desítkami primárních družstev („primary cooperative society“, zkr. PCS), jež by se velikostně dala označit jako jedna a více vesnic, sdružující většinou několik stovek farmářů. Jak družstvo, tak každé PCS má vedení (představenstvo) – předsedu, místopředsedu, tajemníka a další. O záležitostech typu rozdělení sociální prémie se

pak rozhoduje na schůzích PCS a valné hromadě („Annual General Meeting“, zkr. AGM). Ta se koná jednou ročně a jedná se o setkání představenstva družstva a zástupců PCS. Probírá se zde uplynulá sezóna a diskutuje rozpočet na následující rok i další kolektivní záležitosti, týkající se chodu družstva a investic. Organizační strukturu družstva KCU (velmi podobnou i KDCU) ilustruje obrázek č. 3.

Obrázek č. 3: Organizační struktura družstva KCU

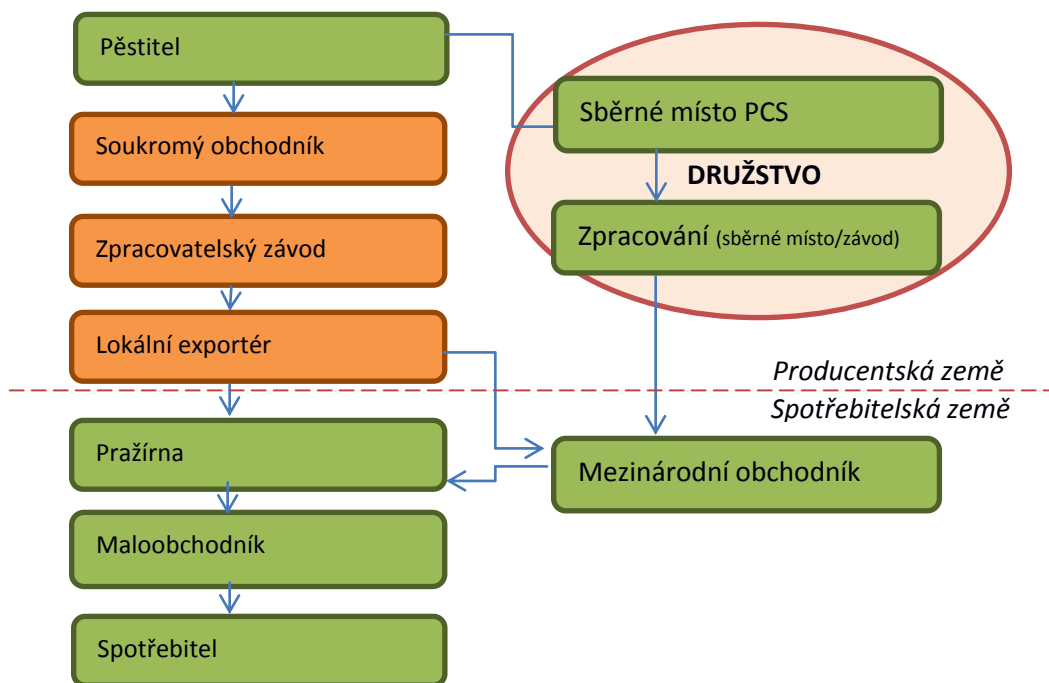

Zdroj: KCU (2016), vlastní výzkum a zpracování

Každé PCS má centrální sběrné místo, kam se sváží vypěstovaná káva. Zde je káva buď sušena či dle vybavení konkrétní PCS jinak zpracována (např. zbavena slupky) a farmáři za ní dostávají okamžitou výkupní cenu (tzv. „initial payment“ nebo „farm gate price“). Ta je dohodnuta na AGM a jedná se pouze o podíl z minimální Fairtrade ceny. V KCU je to v současnosti přibližně 60 % z Minimální Fairtrade ceny (vlastní výzkum), ovšem i s přihlédnutím k cenám na konvenčním trhu (družstvu se většinou nepodaří prodat veškerou kávu Fairtrade partnerům). Zástupci družstva

kávu z PCS odvázejí a zajišťují další zpracování ve vlastních závodech či marketing. Zpracováním je myšleno zbavení slupky, sušení, či třídění zrn dle kvality. Poté je káva (nepražená ve formě „green coffee“, viz příloha č. 5) prodávána Fairtrade certifikovaným kupcům. Pokud poptávka od Fairtrade odběratelů (či jiných certifikovaných) nepokryje celou produkci, zbylá káva je obchodována na aukci. Když je poté družstvem vyúčtována sezóna a odečteny náklady na transport, zpracování a marketing, pošle zbytek peněz PCS. Vedení PCS opět provede zúčtování, a pokud není ve ztrátě, přebytek, tzv. druhá platba („second payment“), je vyplacen farmářům. Schéma obchodního řetězce Fairtrade v úpravě pro Tanzanii lze vidět na obrázku č. 4.

Obrázek č. 4: Schéma konvenčního a Fairtrade obchodního řetězce v Tanzanii

Zdroj: FLO 2012, vlastní výzkum a zpracování

V podstatě stejným způsobem fungoval systém vyplácení farmářů i před liberalizací (a bez souvislosti s certifikací). Dle Baffese (2003) byla ale častá zpoždění ve vyplácení peněz jak družstvům, tak farmářům, problémem byl také neustále klesající podíl pěstitelů na výkupní ceně. Časté bylo zadlužení unií při nesprávném odhadnutí rozpočtu a příliš vysokým cenám vyplaceným farmářům na

začátku sezóny, jež se v průběhu změnily (Baffes 2003). Právě to by měl Fairtrade řešit, jelikož výkupní cena na sezonu (po více let) je pevně stanovena a certifikovaní obchodníci mají daný limit pro včasné zaplacení. Za nedodržení jsou udělovány sankce a může vést až k odebrání licence (FLO 2014). Vedení družstva je také každý rok auditováno, stejně jako vybraná PCS (FLOCERT 2015). Počet auditorů FLOCERTU ovšem není nijak veliký (přibližně 100) a dopad auditů je diskutován a kritizován, stejně jako výše částky, kterou za audit musí družstvo platit (Haight 2011). Poplatky za první inspekci pro schválení certifikace se pohybují dle velikosti družstva od 1630 USD–3960 USD, ve velmi podobném rozmezí je i výše částky za výroční audit (Claar, Haight 2015). Kritizován je Fairtrade také za neschopnost zabránit obohacování prostředníků na úkor pěstitelů i ve svém “férovějším” obchodním řetězci (Konečný, Mysliveček 2008; Claar, Haight 2015). Háček totiž vězí v tom, že stále většina přidané hodnoty za pražení, zpracování a maloobchodní prodej kávy připadá obchodníkům ze spotřebitelských zemí a nezůstává v Tanzanii.

2.5.2. Fairtrade družstva

V následující části jsou charakterizována nejvýznamnější družstva působící v oblastech Kilimandžára a především Viktoriina jezera, jež byly navštíveny v rámci výzkumu k této bakalářské práci.

2.5.2.1. Kagera Cooperative Union (KCU)

KCU je družstvo z regionu Kagera, zformované v roce 1950. Jejich hlavní sídlo se nachází ve městě Bukoba na břehu Viktoriina jezera a sdružuje farmáře z okolních vesnic nacházejících se ve vyšších nadmořských výškách. KCU je jedním z nejdéle působících družstev a certifikaci Fairtrade získalo už v roce 1990. Mimo Fairtrade produkuje také kávu splňující standardy dalších certifikací – Utz (momentálně ale s Utz partnery neobchodují), 4C, a organické produkce. Jako Fairtrade prodávali posledních 5 let 100 % své produkce (5 000 tun za sezónu 2015, jinak kolem 2 500 tun). Přibližně 450 tun jako organickou Fairtrade kávu. Produkuje se zde arabika (10 %) a robusta (90 %). Unie se skládá ze 125 PCS, jejichž součástí je celkem 60 000 drobných pěstitelů. V současnosti je 14 PCS certifikovaných pro organickou produkci a plánem KCU do budoucna je produkovat organickou kávu ve všech primárních družstvech. KCU má 51% podíl v továrně na výrobu instantní kávy

TANICA, která se nachází kousek od kanceláře KCU v Bukobě. Koupí podílu umožnily zisky z Fairtrade. Mimo podílu v továrně vlastní KCU v Bukobě také hotel (Bukoba Co-op hotel). Předsedou je v současnosti Vedastus Ngaiza, který je zároveň i předsedou TACRI. Mimo Bukobu má KCU kancelář ještě v Moshi, přímo v budově TCB, která slouží jako základna pro dva manažery starající se o export kávy vyprodukované družstvem. Nejvýznamnějšími fair trade partnery KCU jsou hnutí Solidaridad, Twin, Cafedirect, Gepa, Oxfam aj. KCU je jedním z družstev, které mělo dlouhodobě finanční problémy a po liberalizaci čelilo zániku. Dle Cookseyho (2011) byla jedním z důvodů nefunkčnosti KCU malá míra flexibility po změně systému a přílišná angažovanost státu proti rozpadu unie. Manažer exportu KCU Josephat Sylvand uvedl, že začlenění do systému Fairtrade a jeho garantovaná minimální cena je v podstatě zachránilo před bankrotem (vlastní výzkum).

2.5.2.2. Karagwe District Co-operative Union (KDCU)

KDCU působí v distriktech Karagwe a Kyerwa, v regionu Kagera. Družstvo bylo původně součástí KCU. Pěstitelé z KDCU se rozhodli v roce 1990 oddělit od KCU díky přílišné vzdálenosti stěžující efektivní fungování unie a zajišťování služeb stejnou měrou pro všechny členy. Certifikaci Fairtrade má družstvo od roku 1995. Roční objem produkce kávy poslední sezóny (2015) byl 1 300 tun, tuto sezónu (2016) se předpokládá celková produkce 4 500 tun. Historické maximum se pohybovalo kolem 15 000 tun. Družstvo produkuje arabiku i robustu. V roce 2010 činil objem kávy prodané jako Fairtrade 19 % z celkové produkce. Fairtrade partnerům prodalo družstvo poslední sezónu pouze 7 kontejnerů kávy z celkových 100 vyprodukovaných. V současnosti se unie skládá ze 77 PCS s více než 21 000 členy. Kromě Fairtrade mají některá PCS i certifikaci pro pěstování organické kávy. Hlavními partnery KDCU jsou Fair trade organizace Cafédirect či Sainsbury's (KDCU 2016, vlastní výzkum). Vlastní také podíl v továrně na výrobu instantní kávy. Stejně jako KCU se potýkala unie KDCU s finančními problémy a i v současnosti je podporována státními zdroji (vlastní výzkum).

2.5.2.3. Kaderas Peasant Development Plc. (KPD)

Novou, ale dosud malou konkurencí KCU a především KDCU je Kaderas Peasant Development (KPD), družstvo založené v roce 2008, sídlící ve stejné oblasti. Soustředí se na produkci vysoce kvalitní organické robusty, certifikované Fairtrade. V současnosti má 300 členů a mimo jiné se jejich marketing zaměřuje na produkci kvalitních fazolí, což je spolu s kukuřicí a banány hlavní plodina pěstována samozásobitelskými farmáři. Hlavní tržní plodinou ale stále zůstává káva. Té v roce 2011 KPD vyprodukovalo 115 tun a veškerá byla prodána za Fairtrade podmínek (FLO 2016a).

2.5.2.4. Kilimanjaro Native Cooperative Union (KNCU)

KNCU je nejstarší unií založenou již v roce 1932, a v současnosti se skládá z více než 90 PCS (KNCU 2016). Sídlo KNCU je v Moshi, městě ležícím pod Kilimandžárem, na jehož svazích produkují kávy drobní pěstitelé, kteří jsou členy této unie. KNCU je předním producentem nejkvalitnější kávy pocházející z Tanzanie, Mild arabiky (praná arabika). Produkuje kávu Fairtrade i organickou, velmi oblíbenou např. v Japonsku. Ze zisků Fairtrade družstvo spustilo projekt na podporu pěstitelů – turismus v rámci tzv. „coffee tours“. KNCU také vlastní zahraničními turisty kavárnu v Moshi, Union Café, která je velmi oblíbená mezi zahraničními turisty i místní bohatší třídou (KNCU 2016, vlastní výzkum).

3. Metodologie

Teoretická část práce zahrnuje základní vymezení konceptu Fairtrade a rešerši především zahraniční odborné literatury související s tématem práce. Následující případová studie Tanzanie se snaží interpretovat problematiku produkce kávy v Tanzanii v rámci zvoleného tématu a diskutovat vše v souvislosti s literaturou a poznatky získanými během terénního šetření v Tanzanii.

Empirická část práce se zkoumá dopady Fairtrade produkce a změny klimatu na životy drobných pěstitelů v Tanzanii, tedy dle Dismana (2002, s. 85): „Jde o nenumerické šetření a interpretaci sociální reality“. Jako hlavní výzkumná metoda byly využity polostrukturované rozhovory, které jsou dále analyzovány a diskutovány s literaturou. Zároveň bylo v rámci terénního šetření v Tanzanii prováděno i zúčastněné pozorování. Tyto metody slouží k získání co nejvíce informací od menšího počtu jedinců. Kvalitativní výzkum má za cíl sběr dat za účelem vytváření nových hypotéz či porozumění zkoumanému problému. Jedná se o jakési hledání pravidelností (Disman 2002). Na rozdíl od kvantitativního výzkumu výsledky samozřejmě lze stěží generalizovat pro všechny pěstitele Fairtrade kávy v Tanzanii, nebo vůbec ve světě. Mimo přílišnou generalizaci se mezi úskalí kvalitativního výzkumu řadí také přílišné ovlivnění výsledků osobou výzkumníka.

Tanzanie byla pro výzkum Fairtrade produkce kávy vybrána hned z několika důvodů. Pěstování Fairtrade i konvenční kávy zde má již dlouhou tradici. Vláda do budoucna přikládá pěstování kávy velký význam a hodlá rozšiřovat produkci standardní i certifikované kávy (TCB 2012). Další kritériem výběru je předpoklad, že členové i management družstev dokážou poskytnout důležité zkušenosti a dojmy, včetně cenné perspektivy vývoje situace v čase, což bylo ověřeno emailovou i telefonickou komunikací před výjezdem do této země. Dostupnost informací a kontaktů na jednotlivá družstva tak byl významný faktor, bez něhož by výzkum v takové destinaci bylo velmi těžké naplánovat. Třetím významným kritériem je, že Tanzanie je zemí s aktuálními problémy dopadů změny klimatu. Většina výzkumů (Fairtrade i změny klimatu) se ovšem soustředí na oblasti produkce arabiky a družstvo KNCU. Posledním faktorem byla poměrně jednoduchá dopravní dostupnost, dobrá bezpečnostní situace v porovnání s jinými africkými státy a možnost běžné domluvy v angličtině.

Pro empirické šetření byly jako hlavní metoda vybrány polostrukturované rozhovory, které představují kompromis mezi pevně standardizovaným dotazníkem spíše kvantitativní povahy a neformálním rozhovorem, který přechází ve volné vyprávění dotazovaného (Hendl 2005). První může být příliš svazující a nedovoluje mnoho pružnosti v odpovědích, volné rozhovory zase ztěžují srovnávání výpovědí. Polostrukturované rozhovory jsou široce používanou formou rozhovorů v rámci kvalitativního výzkumu (Mikkelsen 2005). Hlavním výhodou spočívá dle Mikkelsen (2005) v zachování určité struktury a kontroly nad průběhem rozhovoru, zároveň s větším podílem konverzace.

Polostrukturovaný rozhovor se také označuje jako o rozhovor pomocí návodu (Hendl 2005). Osnova se skládá z několika okruhů, jež reprezentují hlavní výzkumné cíle a otázky (příloha č. 1). Každý z okruhů je doplněn pomocnými body či otázkami. Otázky však nejsou pevně stanoveny a ponechávají prostor iniciativě tazatele i tázaného. V případě tohoto výzkumu byly z počátku všem kladeny podobné úvodní otázky, později ale bylo často potřeba přizpůsobit se dotazovanému a na stejné téma pokládat mírně odlišné otázky, přeskočit určité části, či se vracet k některým tématům zpětně. Nevýhodou této metody může být vynechání určitého tématu či otázky, jelikož struktura není pevně stanovena a otázky nejdou vždy přesně po sobě. Problémem mohou být také rozdílné úhly pohledu tázaných, poskytující odlišné odpovědi, které je pak těžší srovnávat (Mikkelsen 2005). Řešením těchto problémů je vytvoření osnovy rozhovorů v takové formě, aby bylo možné o tématech mluvit jak s drobnými pěstiteli, tak i členy představenstva a managementu družstev. Mikkelsen (2005) upozorňuje na příliš těžké, nejasné či nemístné otázky, založené na dohaděch či předsudcích tazatele. Právě těm se snažila autorka této bakalářské práce vyhnout studiem zásadních metodologických i odborných pramenů před konáním cesty.

Výběr respondentů byl proveden na základě předběžné selekce zástupců družstev s certifikací Fairtrade, která se nachází na severu Tanzanie, formou emailové nebo telefonické komunikace. Jednalo se o družstva KCU, KDCU, KNCU, KPD a KWFF. Kontakty byly získány z webových stránek jednotlivých družstev. V e-mailu byl popsán účel výzkumu a hlavní okruhy rozhovorů. Cílem bylo uskutečnit rozhovory se zástupci managementu družstev i s drobnými pěstiteli. Odezva záležela na ochotě manažerů družstev, z nichž většina projevila zájem a přislíbila

spolupráci. Komunikace na místě pak probíhala pomocí mobilních telefonů. Jako první proběhlo seznámení s vedením družstva. Poté bylo za asistence členů družstva a tlumočnicka provedeno terénní šetření zahrnující návštěvu primárních družstev, rozhovory s pěstiteli a průzkum okolí. V každém družstvu byly navštíveny dvě PCS a zde po seznámení s přítomnými pěstiteli náhodně vybráni respondenti (tabulka č. 1). Pokud byly přítomny ženy, byl kladen důraz na jejich zastoupení, pro získání mužského i ženského úhlu pohledu. Proběhlo také šetření na farmě jednoho z pěstitelů a v továrně na výrobu instantní kávy Tanica.

V této práci jsou analyzovány výpovědi 12 pěstitelů z družstev KCU a KDCU, v zastoupení 7 mužů a 5 žen. Někteří farmáři mají navíc určitou funkci v rámci primárního družstva, stále jsou to ale především pěstitelé.

Tabulka č. 1: Seznam respondentů (pěstitelé)

název družstva	kód	pohlaví	Objem produkce (kg/sezóna)	druh kávy	funkce	místo
KCU	KCU1	muž	1000 - 500	R, O	tajemník	Buhendangabo PCS
	KCU2	muž		R,O	předseda	Buhendangabo PCS
	KCU3	muž	300 - 500	R,O	předseda	Bujugo PCS
	KCU4	muž		R, O	tajemník	Bujugo PCS
	KCU5	žena	720	R, O	místopředseda	Bujugo PCS
	KCU6	muž	200 - 500	R,O		na farmě, blízko Bujugo PCS
KDCU	KDCU1	žena	600	R, O		Kibondo PCS
	KDCU2	žena	1000	R		Kibondo PCS
	KDCU3	žena	400, 500	A,R		Nyakaiga PCS
	KDCU4	žena	500	R, O		Nyakaiga PCS
	KDCU5	muž	60,1 200	A,R	předseda	Nyakaiga PCS
	KDCU6	muž	900	R,O		Kibondo PCS

Zdroj: Vlastní výzkum

Poznámky: R = Robusta, A= Arabika, O= organická produkce

Výzkum v Tanzanii se odehrál během tří týdnů v únoru 2016. Průběh terénního šetření byl významně ovlivněn časovými možnostmi a ochotou členů družstva, dopravní dostupností (infrastrukturou) jednotlivých PCS, počasím a náročností z důvodu jazykové bariéry. Jelikož většina farmářů nemluví plynule anglicky, ale svahilsky, rozhovorům byli přítomni tlumočníci. Pozorování a poznatky z šetření doplňují fotografie, jejichž výběr lze vidět v příloze.

4. Výsledky

4.1. Zapojení pěstitelů do systému Fairtrade

Certifikaci Fairtrade získává družstvo, farmáři ale musí splnit určité standardy produkce. Pro většinu pěstitelů nebylo začlenění do Fairtrade systému problematické. Proces přechodu k Fairtrade vesměs označovali jako srozumitelný a většina z nich se nesetkala s velkými těžkostmi. Při transformaci k Fairtrade produkci jim byly nastíněny benefity systému a provedeno školení. Jak uvedl KCU2: *„Neměli jsme mnoho problémů. Když byl Fairtrade představen pěstitelům, přijali (jsme) ho, a když byly ustanoveny standardy, převzali je za své.“*

Velkou motivací byly očekávané benefity, které pěstitelé povzbudily k přijetí této změny. KCU1 uvedl: *„Když jsme zavedli Fairtrade, zavedli jsme standardy a také výhody členství ve Fairtrade, díky nimž jsme proces shledali snadnějším a byli jsme připraveni.“* Pěstitelé nejčastěji uváděli, že od zapojení do Fairtrade očekávali „férovou“ výkupní cenu, profitování ze sociální prémie či vzdělávání v zemědělských praktikách. KCU5 specifikovala, že: *„Přestože ze začátku to nebylo jednoduché, jelikož jsem neměla manžela, zvládla jsem to. Když ostatní členové začali produkovat organicky, byli jsme také vyškoleni a teď nemám problém s dodržováním standardů.“* Základní princip specifikuje blíže KDCU5: *„Byli jsme vyškoleni ohledně Fairtrade. Bylo nám řečeno, že budeme dostávat sociální prémii a ta by měla být použita pro investice, které budou ku prospěchu farmářů, např. můžeme postavit kancelář nebo koupit pozemek, a poté by ta investice měla být prověřena.“* Pro většinu pěstitelů byla hlavní motivací pro začlenění do Fairtrade vyšší výkupní cena. KCU 4 celou situaci shrnul takto: *„Potřebovali jsme být vyškoleni, abychom mohli produkovat v rámci standardů, ale zvládli jsme to, protože cena byla alespoň trochu dobrá v porovnání s tou na konvenčním trhu. A to nás povzbudilo.“*

KDCU3 a KDCU4 zmiňovali nutnost zaplatit vstupní poplatek 3000 TSh (tanzanské šilinky, cca 30 Kč). Ve standardech Fairtrade je zaveden pouze poplatek za celé družstvo, ne za jednotlivé farmáře – po domluvě se na něj ale mohou např. složit. Pěstitelé nespecifikovali, zda byl poplatek placen za členství v unii či Fairtrade, jelikož už ho platili před nějakou dobou. S vyšší poplatku neměli pěstitelé problém.

4.2. Dodržování a rozvíjení Fairtrade standardů

Co se týká změny v zemědělských praktikách pěstování kávy, Fairtrade podporuje používání bezpečných hnojiv či pesticidů (obecně jejich minimalizaci) a produkci šetrnou k životnímu prostředí, nejlépe organickou. KCU3 uvádí: *„Když tento program začal, adaptovali jsme se na nepoužívání chemikálií, které byly zakázané. Když jsme přešli na organickou produkci, bylo to jednodušší, protože nepoužíváme vůbec žádné chemikálie. Co se týče dalších standardů, nemáme problém je splnit.“* Fairtrade veřejně klade důraz také na kvalitu kávy. Jak uvedly KCU5 a KDCU4: *„Byla jsem školená ve správném sklizení, že bych měla sklízet jen zralé plody a nesusit je na zemi, ale na něčem.“* KDCU6 potvrdil, že: *„Když jsem se zapojil do Fairtrade, byl jsem vyškolen, abych nesusil kávu na zemi, nestříkal herbicidy a pesticidy a kontroloval, že je v dobrém stavu.“* Pro organickou produkci KDCU1 (i KDCU3, KCU2, KDCU4, KDCU6 a KCU5) dodržují tyto postupy: *„Nepoužívám chemické hnojivo, vždy použiji shnilé přírodní materiály...“* KCU5 zmínila i pěstování stromů na poskytnutí stínu kávovníkům, což jim prospívá.

Jako jeden z hlavních praktikovaných postupů pro udržování dobrého stavu životního prostředí bylo uváděno bezpečné nakládání odpady (KDCU4, KDCU5, KCU6). V Tanzanii se jedná o dost aktuální otázku, jelikož plastové a jiné odpadky se tam válí všude. KDCU5 shrnuje většinové povědomí o nakládání s odpady: *„Bylo nám řečeno, že každý by měl mít díru, kam bude odhazovat odpady.“* Stejnou věc dodala i KDCU4: *„Podstoupili jsme školení ohledně ochrany životního prostředí. Naučili nás, abychom odstraňovali plasty z plantáží, kopali díry na odpad.“* Dalším problémem je odlesnění (dřevo je v tanzanských venkovských domácnostech používáno jako hlavní palivo), které zmiňovali všichni pěstitelé z KCU a uváděli, že se snaží sázet stromy („zalesňovat“). KCU3 a KDCU2 zmínili i ochranu (neznečišťování) vodních zdrojů.

Mimo dodržování základních produkčních standardů je v delším časovém horizontu požadováno jejich rozvíjení, zkvalitňování či zvyšování produkce, podpora přechodu k organickému způsobu pěstování a další rozvoj. Tomu mají napomoci školení. Pěstitelé (KCU3, KCU5, KCU1, KCU4, KDCU5) vesměs uvedli, že kromě úvodního školení byla provedena i další, ale ne mnoho (jedno až dvě) a rozhodně neprobíhají nijak pravidelně. Dle KCU1: *„Nedávno jsme byli školeni v používání sociální prémie, jak by měla být použita, jak uspořádat setkání a rozhodnout o jejím*

využití, že to není jen rozhodnutí jednoho člověka či představenstva, ale mělo by se rozhodnout na shromáždění valné hromady, kde všichni členové primárního družstva mohou rozhodnout. A taky abychom ji využili přesně tak, jak bylo rozhodnuto na schůzi.“

Nejčastěji bylo poté zmiňováno školení o environmentálních standardech a správných zemědělských praktikách (KDCU3, KDCU4, KCU1, KCU5, KCU3). Pěstitelé z KCU mluvili spíše o rozvíjení environmentálních standardů, respondenti z KDCU mluvili převážně o vzdělávání v rámci zemědělských praktik, jelikož jak naznačil KDCU5: *„Produkce některých členů mého primárního družstva není dobrá, protože neznají správné zemědělské praktiky, teď jsou ale školeni.“* KDCU3 popisoval situaci takto: *„Byli nám přiděleni terénní pracovníci, kteří navštěvují naše farmy a učí nás jak používat místní materiály pro hnojení, abychom měli dobrou kávu. A učí nás jak ořezávat kávovníky ... “*, KDCU5 specifikoval, že se učí ještě: *„... sázení, výběr semen, a mulčování, abychom získali kvalitní výnosy.“* To potvrdil i KCDU6.

Dodržování standardů by mělo podléhat kontrole, které koná jak družstvo (interní audity), tak především auditoři FLOCERT (nezávislá společnost dohlížející na certifikaci a audity členů Fairtrade). U pěstitelů se dohlíží především na dodržování produkčních a environmentálních standardů, u primárního družstva pak jde o kontrolu záznamů o jeho hospodaření. Pěstitelé, kteří podstoupili audit (KCU1, KCU2, KCU3, KDCU2, KCU6) uvedli, že proces byl bezproblémový, jelikož dodržují standardy. Dle KCU1 jim někdy byl audit oznámen předem a někdy ne. Nikdo se nenesetkal s problémem, dle KCU6 kontrola dokonce probíhala spíše ve formě školení: *„Během auditu jsem dostal i rady, jak se starat o naši farmu, takže audit byl dobrý.“* Našli se ale i respondenti, kteří nikdy audit nepodstoupili. Jednalo se především o pěstitele z KDCU. KDCU4 uvedla, že nikdy kontrolována nebyla, ale bylo jim všem řečeno, že jednoho dne mohou auditoři přijít.

4.3. Sociální a ekonomické dopady Fairtrade

Hlavními benefity standardů Fairtrade pro pěstitele by měly být garantovaná minimální výkupní cena a Fairtrade prémie. Ty jsou prezentovány jako klíčové nástroje Fairtrade pro zlepšení životních podmínek pěstitelů a mají být doprovázeny demokratickým rozhodováním a transparentností v družstvu. Dopady výkupní ceny,

sociální prémie (jiné označení Fairtrade prémie) a vztahů v rámci družstva jsou detailně popsány ve výsledcích níže.

Překvapivě většina respondentů uvedla, že jejich očekávání od zapojení do Fairtrade byla více či méně splněna. Někteří pěstitelé (KDCU5, KDCU6, KCU6) se však vyjádřili, že tomu tak zatím není. Jako hlavní změny k lepšímu pozorované po zapojení do Fairtrade uváděli pěstitelé „alespoň trochu lepší“ cenu a „alespoň nějaké“ benefity ze sociální prémie. Ve spojitosti s nimi pak byla zmiňována možnost platit školné (děti všech pěstitelů navštěvují nebo navštěvovaly alespoň základní školu), či lepší dostupnost zdravotních služeb. KCU5 uvedla: *„Po začlenění do Fairtrade pozoruji změny. Mohu platit školné.“* KCU2 popsal svoji situaci následovně: *„Některé moje děti jsou ve škole, některé mají vlastní pozemek a pěstují kávu a vědí o Fairtrade, jsou členy tohoto primárního družstva. A pro ty co jsou zatím ve škole, s minimální cenou alespoň více či méně zvládám platit školné.“* Pěstitelé z KDCU uváděli méně benefitů ale také se shodli v tom, že jim bylo umožněno poslat děti do školy. KDCU2 uvedla: *„Od Fairtrade jsem očekávala pomoc v tom, jak dobře hospodařit na farmě.“* A to se prý splnilo, dokonce KDCU2 dodala: *„Moje farma mi umožnila poslat děti do školy. Moje první dítě právě dokončilo bakalářské studium, druhé je zdravotní sestra a třetí studuje, aby byl učitelem ... postavili jsme dům.“* KDCU6 řekl: *„Fairtrade mi pomohl poslat děti do školy. A pokud budu potřebovat lékařské ošetření, PCS mi pomůže.“* I KDCU4 uvedla, že má dost na to, aby si v případě potřeby zaplatila pobyt v nemocnici. Hlavní výhoda je ale dle KDCU4 v určité jistotě, kterou komunita Fairtrade přes zmiňované chyby poskytuje: *„Prodej prostřednictvím Fairtrade mi dává jistotu, že pokud se v budoucnosti dostanu do problémů, primární družstvo mi pomůže je vyřešit...když se zadlužím, třeba mi půjčí nějaké peníze.“*

4.3.1. Minimální výkupní cena

Je to právě garance vyšší ceny (oproti konvenční), která byla původně motivací pro farmáře při začlenění do Fairtrade. Dopady minimální výkupní ceny, která je garantována družstvu, jsou ovšem omezeny objemem produkce, kterou družstvo dokáže prodat Fairtrade partnerům – a získat za ni garantované bonusy. Současná výše ceny (viz kapitola Organizační struktura), kterou dostávají pěstitelé za svou kávu, je pro většinu z nich nedostačující. Jak shrnul KCU4: *„Splnění standardů není*

problém, to zvládneme. Ale cena je problém. Pokud cena nezvládne pokrýt výrobní náklady, potom pro některé z nás může být problém splnit standardy.“ Nespokojenost s výší výkupní ceny („farm gate price“) zmínili všichni respondenti. Byli si vědomi rozdílu mezi výkupní cenou konvenční a Fairtrade. Potvrdili, že cena, kterou dostanou od družstva je většinou alespoň trochu vyšší, než by dostali na konvenčním trhu, ale celkově ji označovali jako příliš nízkou oproti svým očekáváním. KCU6 byl velmi kritický: *„Očekával jsem, že když budu členem Fairtrade, bude mi placena lepší cena a také včas. To se ale neděje.“*

Často byly ve vztahu k výkupní ceně zmiňovány produkční náklady. Pěstitelé vnímají zvyšování nákladů na produkci kávy. KCU3, KCU4 a KCU5 uvedli, že výkupní cena (za organickou robustu) poslední sezónu v jejich PCS byla 3000 TSh za kilogram kávy (cca 30 Kč/kg). KCU4 vysvětloval, že: *„Cena nepokrývá produkční náklady. Pro všechny procesy, kterými káva projde – sklizeň, sušení, zpracování ... kdyby byla alespoň 5000 šilinků.“* Stejnou výší výkupní ceny by si představovali i KDCU5, KDCU6, KDCU4, a KDCU3. KDCU2 a KDCU6 dostali za kilogram kávy 1200 TSh. Zvýšení ceny na 5000 TSh nejprve zmínil i KDCU5, dodal ale, že by se spokojil i s tou, kterou obdrželi farmáři v KCU: *“Kdyby byla cena alespoň 3000 šilinků, tak si člověk může trochu našetřit a koupit hmotu na mulčování ve své farmě.“* KDCU1 byla skromnější, ale potvrdila skutečnost, na které panuje obecná shoda. *„Netroufnu si odhadovat výši výkupní ceny. Ale rozumím tomu, že na produkci kávy používám mnohem více, než pokrývá cena, kterou dostávám.“* (KDCU 1). Pěstitelé jsou obecně podporováni v přechodu na organickou produkci, za kterou Fairtrade družstvu garantuje k minimální ceně ještě přídavek 20 centů za libru prodané kávy. Zvýšení ceny ale není dostačující, na čemž se shodují KCU5, KCU3 i KDCU1. KCU3 situaci vnímal takto: *„Přidává to něco, ale ne dost na pokrytí produkčních nákladů. Splnění standardů organické produkce náklady zvyšuje.“*

Produkční náklady pěstitelů i primárního družstva ovlivňuje objem vyprodukované a prodané kávy (čím větší objem, tím snáze se pokryjí náklady). KCU1, KCU2 i KCU3 zmiňují problémy s klesajícím objemem produkce. Ať už z důvodu toho (viz výše), že někteří pěstitelé prodají radši část kávy na konvenčním

trhu, či z důvodu nemoci („coffee wilt²“), jež napadá kávovníky v oblasti Bukoby. Jak uvedl KCU 1: *„Někdy cena pokryje produkční náklady, ale záleží to na objemu, který vyprodukuje...produkce nám klesá kvůli coffee wilt.“* KDCU5, KDCU3, a KDCU1 uvedli, že produkce klesá v závislosti na počasí. KDCU5 zmínil změnu v podmínkách na trhu (liberalizaci): *„Před mnoha lety vykupovalo kávu pouze družstvo, objem byl velký. Ted' je tu mnoho obchodníků a produkce (primárního družstva) je nízká.“* Všichni respondenti (kromě KCU6) ale uvedli, že prodávají kávu pouze družstvu. Nedělají to tak ale všichni, jak podotkl KCU3: *„Cena není dost dobrá, aby přesvědčila některé jednotlivce prodávat svou kávu družstvu. Takže ji prodají soukromým obchodníkům ...“* To několikrát udělal i KCU6, který si stěžoval hned na dvě věci – nízkou cenu a její pozdní vyplácení: *„Někdy jsem dostal zaplaceno až za dva, až tři týdny.“* Problémy s tím, že někdy dostanou za kávu zaplaceno pozdě, zmínila i KDCU3. Celkově bylo zmiňováno klesání ceny, která byla dříve vyšší. Dle KCU3 před několika lety dosahovala výkupní cena 3600 Tsh.

Na otázku, proč někteří pěstitelé prodají radši kávu soukromým obchodníkům, i když by cena Fairtrade měla být vyšší, reagoval KCU3 takto: *„Problém je s kvalitou. Když prodáváte na Fairtrade trh, káva musí mít jistou úroveň kvality. Když prodáváte za konvenční ceny, nezáleží jim na kvalitě. Jenže pokud chcete mít kvalitnější kávu, musíte mít také více nákladů.“* S tím souhlasí i KCU5 a KDCU4, stejně jako KDCU1: *Víme, že nesmíme prodávat nezralé plody, ale ti, co nejsou ve Fairtrade, se o to nestarají.“*

S nízkou výkupní cenou souvisí neexistence tzv. druhé platby („second payment“), zbytku rozpočtu po skončení sezóny, který byl dříve pěstitelům vyplácen. Názory velké části pěstitelů shrnuje KDCU4: *„Dostávám zaplaceno včas, ale cena je velmi nízká a nedostáváme druhou platbu.“* Důsledky této situace přiblížil KDCU1: *„Pěstitelé si stěžují, že dříve přicházela druhá platba a ted' ji nedostávají. To je demotivuje při produkci“.* Demotivaci uvedl i KDCU6. Potvrzuje to i výpověď KDCU2: *„S cenou nemohu nic udělat, nezbyvá mi, než s ní souhlasit, protože je určena vedením. Bylo by ale lepší, kdyby se zvýšila. V závislosti na ní obhospodařuji farmu,*

² Coffee Wilt Disease (CWD): Plíseň napadající rostliny. V Tanzanii se vyskytuje v regionu Kagera. Následky - odumření stromu během několika měsíců i týdnů. Ovlivněná vlastnostmi půdy, v současnosti zvýšený výskyt ve spojitosti se změnou klimatu. Má dopady na snížení výnosů z kávy ve východní Africe (Coffee & Climate 2015, Phiri, Baker 2009)

bylo by mnohem lepší mít vyšší cenu a být tak lépe motivována.“ Dle KCU2 by měla být cena přezkoumána.

Většina pěstitelů byla vedením družstva informována, že momentálně jsou ceny na trhu nízké a proto na konci sezóny nic navíc v rozpočtu nezbude. KCU4 vyjádřil pochybnosti o Fairtrade systému: *„Cena na Fairtrade trhu není dost dobrá, proto nemůžeme dostávat druhou platbu. Myslím si, že mezi mým prodaným zbožím k finálnímu spotřebiteli možná existuje mnoho daní a nákladů účtovaných těmi obchodníky, což pro nás není výhodné.*“ Přestože pěstitelé vyjadřovali nespokojenost s klesáním a momentální výší výkupní ceny, i tak pro ně stále má určitý význam. Jejich postoj shrnuje vyjádření KCU1: *„Přesto, že je cena momentálně nižší, pořád je vyšší než ta konvenční. A navíc ve Fairtrade je mnoho dalších benefitů, k nimž nečlenové nemají přístup.*“ Panuje obava, že pokud budou ceny stále nízké a produkce klesat, lidé, a především mladá generace, přestanou kávu pěstovat. Pocity pěstitelů vyjádřila respondentka KCU5: *„Moji prarodiče i rodiče pěstovali kávu a já chodila do školy díky kávě, a věřím, že další generace ji budou taktéž pěstovat. Ať už se stane cokoliv, je to naše tradice, privilegium, máme to rádi.*“

4.3.2. Fairtrade prémie

Pěstitelé z KCU uvedli několik benefitů v rámci primárního družstva, které byly zajištěny z fondu Fairtrade sociální prémie. KCU1: *„Z mého pohledu, výhodou Fairtrade je sociální prémie. Založili jsme fond na výstavbu školy, vybudovali jsme třídy, kde mohou děti studovat, fond pro nemocnici, kde moje rodina může být ošetřena, jsem šťastný, protože můj společenský život se zlepšil.*“ KCU4, KCU3 a KCU2 souhlasili: *“... vybudovali jsme nové zděné záchody, máme stroj na zpracování kávy (zbavení slupek), nádrž na vodu. Postavili jsme tuto budovu, protože jsme členy Fairtrade.*“ (viz příloha č. 6). KCU2 dodal, že: *„Je mnoho výhod, které nám Fairtrade přináší ... postavili jsme most pro lepší dostupnost PCS některým pěstitelům, instalovali jsme sem elektřinu...”* V centru jednoho z primárních družstev KCU dokonce byl nainstalován počítač. Podobně se vyjádřili i KCU3 a KCU6. KCU3 ale shrnul, v čem spočívá zádrhel ovlivňující profit jak z vyšší ceny i sociální prémie: *„Moje očekávání o Fairtrade se splnila. Ale jsou tu určité výzvy. Například nyní, když nám klesá produkce, klesá i příjem ze sociální prémie, a nejsme tak schopni splnit naše plány.*“

Situace se lišila u pěstitelů z KDCU. Očekávání KDCU5 Fairtrade zatím nesplnil: „*Sociální prémie je nízká v porovnání s tím, co všechno bychom tu potřebovali zajistit. Například jsme koupili pozemek na stavbu skladu na kávu, ale potřebujeme víc peněz, abychom ho mohli postavit.*“ Ze sociální prémie byla postavena budova v jednom z míst rozhovoru (využívaná jako sklad), záchod a také hlavní budova PCS, ve které jsme se nacházeli (viz příloha č. 7). Ani v jednom z primárních družstev ale nebyla elektřina. KDCU1, KDCU3, KDCU4 ani KDCU6 nevěděli o žádném příkladu investice sociální prémie.

4.3.3. Vztahy a rozhodování v rámci družstev

Ohledně komunikace v rámci družstva farmáři z KCU vyjádřili spokojenost. KCU1, KCU2, KCU5 i KCU4 se shodují na bezproblémové komunikaci a transparentnosti. KCU5 popsal situaci následovně: „*Dostupnost informací, komunikace uvnitř primárního družstva není problém. Když se něco děje, dostáváme dopisy od KCU. Pak se tu všichni sejdeme a projdeme si ty informace. Pokud je problém, hledáme řešení. Pokud se jedná o něco, co je třeba sdílet s komunitou, uděláme to.*“ Pěstitelé KCU uvedli, že o investování sociální prémie rozhodují společně, s tím, že jsou spokojeni a na investici se shodli. Jak vše probíhá, popsal KCU2: „*Sejdou se všichni členové představenstva, připravíme rozpočet, pak se koná shromáždění všech členů PCS, a rozhodujeme, kam by se mělo investovat. Neschází se jen představenstvo ... před Fairtrade byly věci jinak. Změnilo se to. Máme demokracii, máme transparentnost.*“ Přes svoje výtky vůči pozdním platbám za kávu označil informovanost a rozhodování o společných investicích za dobré i KCU6. KCU5 mluvila také o otázce rovnosti pohlaví: „*Jako žena pozoruji změny ... svobodu, demokracii, proto jsem členem představenstva...a více žen chodí do škol. Podporovali nás. Ženy se rády stávají členy Fairtrade, prosperují ... pozorujeme svobodu odlišnou od těch, kdo nejsou členy.*“ Většina žen, které poskytly rozhovor, byly nejdříve nesmělé, ale v průběhu rozhovoru se vyjadřovaly ke všemu bez problémů³.

O poznání menší důvěra ale byla cítit u pěstitelů jednoho z primárních družstev KDCU. Pěstitelé z KDCU měli obecně i menší povědomí o sociální prémii. S představenstvem družstva a vzájemnou komunikací neměli problém, respondenti

3

KCU5 pracuje na farmě sama, je vdovou. Ostatní pěstitelky svůj stav nespécifikovaly.

se ale nebáli zmínit nespokojenost s tajemníkem primárního družstva. KDCU3 popisoval: „Každý rok máme shromáždění, máme své informace. Navíc, na tabuli dávají upozornění, abychom měli další informace o kávě, které potřebujeme. Ale problémem je náš tajemník.“ KDCU4 uvedla: „Zajímalo by mě, proč každou sezónu primární družstvo hlásí ztrátu. Pěstitelé ztratili víru ve své představenstvo, hlavně tajemníka.“ KDCU5 (předseda tohoto PCS) problém v rozhovoru sám nadhodil: „Obdrželi jsme stížnosti na tajemníka, plánujeme generální shromáždění, abychom se dohodli, co s tím ... ovlivnilo nás to, dvě sezóny jsme byli ve ztrátě – podle něj.“

4.4. Produkce kávy a změna klimatu v Tanzanii

Změny v podnebí pěstitelé vnímají a většina se jimi cítila negativně ovlivněna. Jak uvedla KCU5: „Roční období nejsou taková, jako byla dříve.“ Nejčastěji byly uváděny změny v chodu srážek, stoupání teploty a více sucha. Pěstitelé KCU (1, 2, 4, 5) zdůrazňovali méně srážek a problémy s půdou. KCU4 uvedl: „Pozoruji změny klimatu. A ne pozitivní. Klima se zhoršuje a to vede ke snižování produkce ... je nedostatek srážek a vysoká teplota. Tento rok přišly srážky pozdě a ne tak jak jsme je očekávali.“ KCU3 a KCU6 zmínili vyšší teploty. KCU2, KCU3 a KCU1 se shodli, že: „objem produkce se snižuje kvůli změně klimatu ... je méně srážek, což vede k půdním erozím ... je prostě problém s půdou a rostliny napadá coffee wilt.“ Respondenti KDCU (1,2,3,4) také vyjádřili, že vnímají změnu v chodu srážek, jejich ubývání či pozdní příchod. KDCU3 jasně uvedl: „Klesá nám produkce kvůli počasí.“ Více situaci specifikuje výpověď KDCU2: „Je delší období sucha. Kvůli tomu kávovníky uschly a měli jsme nižší sklizeň.“ Stejně efekty pozorují i KDCU1, KDCU3, KDCU4 a KDCU6.

Co se týče strategií na boj s výkyvy počasí, převládá vysazování nových stromů. KDCU5 podotkl: „Díky Fairtrade máme výhodu v tom, že sázíme stromy...plánujeme i další strategii ale máme problém s rozpočtem.“ KDCU1 shrnuje všeobecně přijímaný přístup: „Bylo nám řečeno, abychom sázeli více stromů, díky nimž přibude srážek.“ Podobně situaci vidí i pěstitelé z KCU. „Neustále řešíme tenhle problém ... zkusíme sázet stromy ... zalesňovat pro udržení dobré půdy,“ uvedl KCU4 i KCU6. KCU3 upřesnil: „Pracujeme na zabezpečení zdrojů vody, podporujeme zalesnění, tady (ukazuje do dále) můžete vidět plantáž. Snažíme se ten

problém vyřešit takhle. Fairtrade také přišel s nápadem ekologických vaříčů.“
(viz příloha č. 8)

KCU4, KCU5 i KCU1 vidí ve Fairtrade podporu. KCU5: *„Fairtrade je důležitý pro adaptaci na klimatické změny, kterým čelíme. Pokud bude moc horko, potřebujeme vědět co dělat ... sázení stromů, keřů ... potřebujeme se rychle adaptovat, abychom mohli pokračovat v produkci.“* KCU1 pak vyzdvihl dosavadní kroky: *„Fairtrade nás podporoval v rozvíjení ochrany životního prostředí. Kromě sázení stromů přišli s nápadem vaříčů, které šetří energii, aby se zabránilo odlesnění, takže pomáhají.“* Celou situaci ale KCU1 shrnul takto:

„Na Fairtrade bych změnil dvě věci. Zaprvé, vyšší cenu. Za druhé, kdyby šlo nějak zvýšit počet projektů, které by nám pomohly čelit změně klimatu.“

5. Diskuze

5.1. Zapojení pěstitelů do systému Fairtrade a jeho standardy

Dle výsledků výzkumu většina respondentů neshledala problém se zapojením do Fairtrade, proces byl pro ně srozumitelný a všichni byli vyškoleni ohledně Fairtrade standardů. Certifikaci pak získalo družstvo po provedení prvního auditu. Pěstitelé nezmiňovali problém s výší certifikačních poplatků (byly součástí rozpočtu družstva). Proces zapojení do Fairtrade tedy proběhl v souladu s tím, jak jej popisují Dragusanu et al. (2014) ve svém souhrnu literatury o Fairtrade.

Většina výzkumů Fairtrade problematiky se zabývá hlavně ekonomickými a sociálními dopady Fairtrade na životy pěstitelů, ne však dodržováním produkčních standardů, které významně determinují kvalitu kávy. Všeobecným předpokladem je, že spotřebitel by si za vyšší cenu, která obvykle Fairtrade kávu provází, měl koupit nejen „férový“, ale také kvalitní výrobek (Pirotte et al. 2006, Haight 2011). Právě kvalita kávy vypěstované v Tanzanii je považována za spíše nižší (Mahdi 2010, Baffes 2003, Pirotte et al. 2006, TCB 2012). To by měl Fairtrade řešit prostřednictvím jednotných produkčních standardů.

Z výpovědí respondentů vyplynulo, že mají základní povědomí o správných zemědělských praktikách a postupech pro produkci kvalitní kávy. Pěstitelé si byli vědomi možnosti auditu, ať už interního či od FLOCERT. Velká část z nich audit také podstoupila a nikdo neuvedl, že by se setkal s problémem či hrozbou odebrání certifikátu. Někteří pěstitelé ovšem nikdy kontrolu standardů v žádné formě nepodstoupili – jak taky může desetitisíce pěstitelů zkontrolovat cca 100 auditorů, jimiž disponuje FLOCERT, a pár zaměstnanců družstva. Toto zjištění je v souladu s názorem Claara a Haight (2015), kteří kritizovali reálné dopady kontrol dodržování standardů právě kvůli malému počtu auditorů FLOCERT. Nejasné jsou tak postupy v případě odhalení určitých prohřešků, výpověď jednoho z pěstitelů ale naznačuje, že audit probíhal spíše formou dodatečného školení.

Rozvíjení standardů není v rámci družstev příliš významné. Dle výpovědí pěstitelů proběhlo jedno až dvě školení bez nějaké pravidelnosti. Nejčastěji se školení týkala rozvíjení dobrých zemědělských praktik a environmentálních

standardů. Výpovědi pěstitelů byly v souladu s předešlými výzkumy Bacona et al. (2008) nebo Jaffee (2009, cit v. Dragusanu et al. 2014, s. 229), které potvrdily, že farmáři zapojení do Fairtrade tíhnou k šetrnějším environmentálním praktikám a mají větší povědomí o ochraně životního prostředí.

5.2. Sociální a ekonomické dopady Fairtrade

Klíčovým tématem všech respondentů byla výkupní cena. V souladu s většinou výzkumů (Mendez et al. 2010, Arnould et al. 2009, Beuchelt, Zeller 2011, Fraňková 2012) pěstitelé uvedli, že opravdu dostávají alespoň o něco vyšší cenu než na konvenčním trhu. To ale neznamená, že jsou s ní naprosto spokojeni. Přesto, že je cena mírně vyšší než na konvenčním trhu, je prý nedostačující pro pokrytí produkčních nákladů. Z výsledků výzkumu vyplývá, že problematika neschopnosti ceny pokrýt produkční náklady je způsobena několika faktory. Zaprvé, náklady se s produkcí (kvalitní) Fairtrade kávy dle pěstitelů zvyšují. Za druhé, velká část farmářů se potýká s obecně nízkou či snižující produkcí (výnosy) kávy. Třetím problémem je kritizovaná skutečnost (Haight 2011), že garantovaná minimální cena pro družstvo neznamená garanci stejné ceny i pro pěstitele (jak již bylo vysvětleno výše). Cenová problematika souvisí se stavem poptávky na Fairtrade trhu. Družstvo sice dostane certifikaci, nikdo už mu ale nezajistí, že pro jeho produkci bude dostatek odběratelů. Skutečnost se pak má tak, že družstvům (KCU a KDCU) se většinou nepodaří prodat celou produkci za Fairtrade podmínek, jak ukázaly i další studie (Claar, Haight 2015, Mendez et al. 2010, Dragusanu et al. 2014). Právě objemu produkce prodané jako Fairtrade jsou ale efekty vyšší ceny i sociální prémie úměrné. Velmi podobné problémy u drobných pěstitelů v Nikarague shledali ve svém výzkumu i Beuchelt a Zeller (2011). V neposlední řadě pěstitelé zmiňovali i negativní vliv liberalizace (družstva celkově produkují menší objem pokud neustojí konkurenci), což je v souladu s názorem (Pirro et al. 2006), že důležitým faktorem ovlivňujícím efektivitu Fairtrade je také kontext, ve kterém je systém zaváděn.

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že pozitivní ekonomické dopady produkce na pěstitele Fairtrade kávy v Tanzanii jsou spíše omezené, a nelze je stoprocentně potvrdit, jak zjistila i většina studií drobných pěstitelů kávy (Mendez et al. 2010, Arnould et al. 2009, Beuchelt, Zeller 2011, Ruben et al. 2009, Fraňková 2012). Ve shodě s Arnouldem et al. (2009) pěstitelé z KCU a KDCU hlavní zlepšení

svých životních podmínek shledávali v možnosti platit školné či lepší dostupnosti zdravotních služeb. Jejich vyjádření se ale nesla v duchu „alespoň nějakých změn“ a nikdo nezmínil výrazné zlepšení finanční stability. Naopak většina požadovala zvýšení výkupní ceny.

Jako nejefektivnější ukazatel benefitů Fairtrade produkce pro životy pěstitelů se nakonec ukázala sociální prémie, především v družstvu KCU, kterému se daří prodat větší část produkce za Fairtrade podmíněk. Mezi výhody sociální prémie často pěstitelé řadili nejrůznější stavby (záchody, most, sklad, vodní nádrž) výstavbu budovy primárního družstva, či pořízení stroje na zpracování kávy. Zmíněny byly i další benefity – příspěvky na školné, výstavba několika tříd, příspěvky lokální nemocnici – ty ale autorka této práce neměla možnost vidět.

O vhodnosti investování sociální prémie spekulují např. Claar a Haight (2015). Tvrdí, že mnoho spotřebitelů očekává, že bude prémie investována do „sociálních“ benefitů komunity (vzdělání, zdraví), a tak tomu vždy není (Claar, Haight 2015). Většina pěstitelů ale vyjadřovala spokojenost s investováním prémie – bylo provedeno transparentně a v obecné shodě. Tak tomu ovšem bylo pouze, pokud o její investici respondenti měli povědomí, což se nepotvrdilo u několika pěstitelů KDCU. Zde byla celkově cítit i menší sounáležitost s družstvem jako takovým a vyskytly se dokonce stížnosti na vedení primárního družstva, podobně jako při výzkumu Prevezer (2013, cit. v Dragusanu et al. 2014, s. 30). S vedením a komunikací v družstvu KCU byli naopak vesměs všichni farmáři spokojeni a projevovali víru ve Fairtrade i do budoucna. Početní zastoupení žen v družstvech bylo menší, ale dotázané pěstitelky vyjádřily spokojenost a pocit lepší pozice a svobody. Projevil se zde alespoň v nějaké míře princip solidarity, dlouhodobých vztahů a emancipace, který bývá zmiňován jako jeden z hlavních benefitů Fairtrade (Tallontire 2000, Pirrote et al. 2006).

5.3. Produkce kávy a změna klimatu v Tanzanii

Co se týká dopadů změny klimatu, pěstitelé uváděli, že je výkyvy počasí silně ovlivňují a vnímají, že podnebí už není takové, jak ho znali dřív. Nejčastěji cítili změny v chodu srážek, jejich pozdní příchod, ubývání a prodlužování období sucha či celkově se zvyšující teplotu. Jejich percepce je v souladu s obecnými dopady změny klimatu v Tanzanii (Haggard a Schepp 2012, Craparo et al. 2015, Laderach et

al. 2012). Dle Crapara et al. (2015) je to právě růst minimální noční teploty, který bude mít na produkci kávy největší význam – ten samozřejmě pěstitelé mohou těžko vnímat, celkově teplejší podnebí bylo ale zmiňováno také.

Pěstitelé dávali změnu klimatu do spojitosti s nižšími výnosy, díky kterým je také těžší pokrýt produkční náklady. Chod srážek ovlivňuje fáze kvetení a zrání kávovníku, sucho usychání rostlin, erozi půdy. Především pěstitelé z KCU se pak zmiňovali o spojitosti změny klimatu s „coffee wilt“. Tato nemoc způsobuje odumírání stromů (usychání). Problémy s usycháním rostlin nejčastěji zmiňovali i pěstitelé z KDCU. Tyto dopady extrémů klimatu na produkci kávy jsou v souladu s efekty popsanými ve studii Haggara a Schepp (2012).

Mezi pěstiteli z KCU a KDCU v podstatě existuje jediná strategie na obranu proti změnám klimatu z iniciativy Fairtrade. Jedná se o sázení stromů pro zabránění odlesnění, v němž pěstitelé vidí největší hrozbu. Především pěstitelé z KCU cítili ve Fairtrade podporu v rámci šetrných praktik a adaptace na změn klimatu, neopomněli ale zdůraznit, že by očekávali více – informací i financí.

6. Závěr

Tato bakalářská práce se zabývala produkcí Fairtrade kávy v Tanzanii a jejím hlavním cílem bylo popsat dopady Fairtrade produkce na pěstitele – ekonomické, sociální i environmentální. Dílčím cílem bylo zjistit, zda pěstitelé vnímají změnu klimatu a případně její dopady na produkci kávy. Po studiu převážně zahraniční odborné literatury týkající se Fairtrade a pěstování kávy v Tanzanii byly vymezeny výzkumné otázky, na jejichž základě byly provedeny polostrukturované rozhovory s pěstiteli dvou družstev v oblasti Viktoriina jezera, KCU a KDCU.

První výzkumná otázka se zabývala zaváděním certifikace Fairtrade a plněním jejích standardů. Dle výsledků výzkumu bylo zavádění standardů a jejich dodržování pěstiteli vnímáno jako bezproblémové. Pěstitelé měli z většiny základní přehled o standardech Fairtrade produkce, jejich objektivní dodržování lze ale těžko posoudit, jelikož někteří z nich nikdy nebyli kontrolováni. Kladný přístup měli pěstitelé k šetrným environmentálním praktikám, mnoho z nich také přešlo k organické produkci a svou kávu obecně považovali za kvalitnější než od konvenčních pěstitelů.

Další výzkumná otázka řešila hlavní dopady Fairtrade produkce kávy na životy pěstitelů. Ačkoli byly dopady Fairtrade uvažovány primárně spíše jako benefity, ukázalo se, že situace není tak jednoduchá. Z výsledků výzkumu vyplývá, že klíčovou úlohu Fairtrade, tedy zlepšení životní (ekonomické úrovně) pěstitelů, nelze považovat za jednoznačně naplněnou. Jako velmi negativně vnímaná se ukázala výše výkupní ceny, která dle pěstitelů v současnosti nepokrývá produkční náklady (navíc pěstitelé vnímají jejich zvýšení v souvislosti v Fairtrade produkcí). Z velké části výpovědí respondentů lze usoudit, že členství ve Fairtrade tanzanským pěstitelům přináší určité výhody oproti konvenčním farmářům – alespoň o trochu vyšší výkupní cenu, schopnost platit školné, benefity sociální prémie, vyšší míru demokracie či transparentnosti. Vyskytly se ale i stížnosti na pozdní vyplácení výkupní ceny, vedení PCS, či nízké povědomí o dopadech sociální prémie. Ukázalo se, že velký vliv na dopady benefitů má objem produkce prodaný jako Fairtrade, a tento rozdíl byl znát i v rámci výpovědí respondentů z jednotlivých družstev.

V souvislosti s aktuálností změny klimatu ve východní Africe se třetí výzkumná otázka týkala vnímání jejích dopadů na produkci kávy ze strany pěstitelů. Ukázalo se, že pěstitelé vnímají změny v chodu srážek a zvyšující se teplotu. Těmto změnám přičítají negativní dopady na produkci kávy (zvýšený výskyt „coffee wilt“

a jiných škůdců, usychání kávovníků či narušení kvetení a dozrávání plodů). Dle percepce pěstitelů tedy dopady změny klimatu ovlivňují i produkci robusty, která je obecně považována za odrůdu odolnější vůči klimatickým šokům a především zvyšování teploty.

Jelikož Fairtrade veřejně přisuzuje změně klimatu velkou roli, poslední otázka se zabývala rolí členství ve Fairtrade systému v rámci adaptace na změnu klimatu. Konkrétní projekt byl zaváděn v jednom z primárních družstev – úsporné vaříče. Z rozhovorů vyplynulo, že pěstitelé byli školeni převážně ve vysazování nových stromů pro zabránění odlesnění či erozi půdy. Fairtrade vnímali jako pomoc při adaptaci na změnu klimatu. Právě povědomí o dlouhodobě udržitelných environmentálních postupech je tím, v čem může mít Fairtrade pěstitel výhodu do budoucna. Pěstitelé se cítí zranitelnějšími, a o to větší význam pro ně „férový“ obchod získává – neopomenuli ale zdůraznit, že by očekávali více projektů a především financí.

Cíle této bakalářské práce lze považovat za splněné, podařilo se popsat dopady Fairtrade i změny klimatu. Výsledky nelze generalizovat, neboť se jedná o kvalitativní výzkum omezeného rozsahu, na jejich základě však lze identifikovat několik klíčových faktorů ovlivňujících (ne)fungování Fairtrade v Tanzanii: klesající či malý objem produkce, vysoké produkční náklady, nízká výkupní cena, nedostatečný odbyt Fairtrade kávy, špatný stav životního prostředí, změna klimatu a její dopady. Pro dokonalejší porozumění situaci by bylo vhodné analyzovat rozsáhlejší vzorek pěstitelů a získat výpovědi i z jiných (menších) družstev, což v rámci tohoto výzkumu nebylo možné, především kvůli omezeným časovým a finančním možnostem autorky. Přesto může tato práce zaplnit mezeru v literatuře o Fairtrade produkci kávy v Tanzanii nebo být podkladem či inspirací pro další výzkumy (nejen) v Tanzanii. Nabízí se také možnost konfrontace pohledu pěstitelů s názory vedení družstva či dalších aktérů zabývajících se produkcí kávy a změnou klimatu.

Seznam použité literatury

- AGRAWALA, S., MOEHNER, HEMP, A., VAN AALST, M., HITZ, S., SMITH, S., MEENA, H., MWAKIFWAMBA, S., M., HYERA, T., MWAIPOPO, O., U. (2003): Development and Climate Change in Tanzania: Focus on Mount Kilimanjaro. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 70 s.
- ARNAULD, E. J., PLASTINA, A., BALL, D. (2009): Does Fairtrade Deliver on Its Core Value Proposition? Effects on Income, Educational Attainment, and Health in Three Countries. *Journal of Public Policy and Marketing*, American Marketing Association, 28, č. 2, s. 186–201.
- BACON, C., M., MENDEZ, E., V., GOMEZ, M., E., F., STUART, D., FLORES, S., R., D., (2008): Are Sustainable Coffee Certifications Enough to Secure Farmer Livelihoods? The Millennium Development Goals and Nicaragua's Fair Trade Cooperatives. *Globalizations*, 5, č. 2, s. 259–274.
- BAFFES, J. (2003): Tanzania's Coffee Sector: Constraints and Challenges in a Global Environment. *Africa Region Working Papers č. 56*, The World Bank Group, Washington, 57 s.
- BEUCHELT, T., D., ZELLER, M. (2011): Profits and Poverty: Certifications's troubled link for Nicaragua's organic and fairtrade coffee producers. *Ecological Economics*, 70, č. 7, s. 1316–1324.
- CIA (2016): The World Factbook - Tanzania. Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tz.html> [22. 1. 2013]
- CLAAR, V., E., HAIGHT, C., E. (2011): Is Fair Trade Worth Its Cost? *Faith & Economics*, č. 65, s. 25–34.
- COFFEE & CLIMATE (2015): Climate Change Adaptation in Coffee Production. *Coffee & Climate*, Hamburg, 184 s.
- COOKSEY, B. (2011): Marketing Reform? The Rise and Fall of Agricultural Liberalisation in Tanzania. *Development Policy Review*. 29, č. 1, s. 57–81.
- CRAPARO, A., C., W., VAN ASTEN, P., J., A., LADERACH, P., JASSONGE, L., T., P., GRAB, S., W., (2015): Coffea arabica yields decline in Tanzania due to climate change: Global implications. *Agricultural and Forest Meteorology*, č. 207, s. 1–10.

- DISMAN, M. (2002): Jak se vyrábí sociologická znalost. Univerzita Karlova, Praha, 374 s.
- DRAGUSANU, R., GIOVANNUCCI, D., NUNN, N. (2014): The Economics of Fair Trade. *Journal of Economic Perspectives*, 28, č. 3, s. 217–36.
- EPOPA (2008): KCU – Exporter of Fair Trade Robusta Coffee. Grolink, Jarla, 2 s.
- FAIRTRADE AFRICA (2016): Producer profiles, Tanzania. Dostupné na: <http://www.fairtradeafrica.net/producers-products/producer-profiles/> [6. 1. 2016]
- FAIRTRADE ČESKO A SLOVENSKO (2015): Prodej fairtradových výrobků v Česku stoupl o 17 %. Tisková zpráva. Dostupné na: <http://www.fairtrade-cesko.cz/media/?path=media> [6. 1. 2016]
- FAO (2016): Tanzania overview. Food and Agricultural Organization of the United Nations – Statistic Division. Dostupné na: <http://faostat3.fao.org/browse/area/215/E> [6. 1. 2016]
- FLO (2010): Climate Change and Fair Trade: Why Is It Time To Make the Links? Fairtrade International, Bonn, 12 s.
- FLO (2011): Product standards for small scale producers - coffee. Dostupné na: http://www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/2009/standards/documents/2012-04-01_EN_SPO_Coffee.pdf [6. 1. 2016]
- FLO (2012): Fairtrade and Coffee: Commodity Briefing. Fairtrade Foundation, London, 25 s.
- FLO (2014): Standards for small scale producers. Dostupné na: <http://www.fairtrade.net/standards/our-standards/small-producer-standards.html> [6. 1. 2016]
- FLO (2016a): Farmers and Workers. Dostupné na: <http://www.fairtrade.org.uk/en/farmers-and-workers/coffee/> [6. 1. 2016]
- FLO (2016b): Standards. Dostupné na: <http://www.fairtrade.net/standards.html> [6. 1. 2016]
- FLO (2016c): Fairtrade Global Strategy 2016–2020. Changing Trade, Changing Lives. Fairtrade International, Bonn, 20 s.

- FLOCERT (2015): Compliance and application criteria for Smallholder producer organizations. [online]. Dostupné na: <http://www.flocert.net/fairtrade-services/fairtrade-certification/how-it-works/> [6. 1. 2016]
- FRAŇKOVÁ, E. (2012): Globální souvislosti produkce a spotřeby, hnutí Fairtrade. Geografické rozhledy, 22, č. 1, s. 22–25.
- HAGGAR, J., SCHEPP, K. (2012): Coffee and Climate Change. Impacts and options for adaption in Brazil, Guatemala, Tanzania and Vietnam. NRI Working Paper Series Climate Change, Agriculture and Natural Resources, č. 4. Natural Resources Institute, Greenwich, 50 s.
- HAIGHT, C., E. (2007): Does Fair Trade Coffee Help the Poor: Evidence from Costa Rica and Guatemala. Mercatus Policy Series, Policy Comment č.11. Mercatus Center, Arlington, 34 s.
- HAIGHT, C., E. (2011): The Problem with Fair Trade Coffee. Stanford Social Innovation Review. Dostupné na: http://ssir.org/articles/entry/the_problem_with_fair_trade_coffee [8. 1. 2016]
- HENDL, J. (2005): Kvalitativní výzkum – základní metody a aplikace. Praha, Portál, 408 s.
- CHRISTIAENSEN, L., HOFFMANN, V., SARRIS, A. (2006): Coffee Price Risk in Perspective – Household Vulnerability among Rural Coffee Growing Smallholders in rural Tanzania. Working Paper Series. The World Bank Group, Washington, 36 s.
- ICID (2016): Tanzania, Profile of International Committee for Irrigation and Drainage. Dostupné na: http://www.icid.org/v_tanzania.pdf [10. 5. 2016]
- ICO (2016): Annual Report 2014–2015. International Coffee Organization, London, 28 s.
- POTTS, J., LYNCH, M., WILKINGS, A., HUPPÉ, G., CUNNINGHAM, M., VOORA, V. (2014): The State of Sustainability Initiatives Review. Standards and the Green Economy. International Institute for Sustainable Development, Winnipeg, 365s.
- KCU (2016): Kagera Cooperative Union. Dostupné na: <http://www.kcutz.org/> [8. 1. 2016]

- KDCU (2016): Karagwe District Cooperative Union. Dostupné na:
<http://www.kdcucoffee.com/> [8. 1. 2016]
- KNCU (2016): Kilimanjaro Native Cooperative Union. Dostupné na:
<http://www.kncutanzania.com/> [8. 1. 2016]
- KOMÍNEK, S. (2015): Život s kávou. Na Zemi, Brno, 47 s.
- KPD (2016): Kaderas Peasant Development Organic Coffee. Dostupné na:
<http://kpdcoffee.com/> [8. 1. 2016]
- KONEČNÝ, T., MYSLIVEČEK, J. (2008): Fair Trade – Is It Really Fair? CERGE - EI, Praha, 53 s.
- LADERACH, P., EITZINGER, A., OVALLE, O., CARMONA, S., RAHN, E. (2012):
Future Climate Scenarios for Tanzania's Arabica Coffee Growing Areas.
International Centre for Tropical Agriculture, Cali, 22 s.
- MAHDI, S. (2010): The Impact of Regulatory and Institutional Arrangements on
Agricultural Markets and Poverty: A case study of Tanzania's Coffee Market. IPPG
Discussion Papers č. 40. Research Programme Consortium for Improving
Institutions for Pro-Poor Growth, Manchester, 21 s.
- MÉNDEZ, V., E., BACON, CH., M., OLSON, M., PETCHERS, S., HERRADOR, D.,
CARRANZA, C., TRUJILLO, L., GUADARRAMA-ZUGASTI, C., CORDÓN, A.,
MENDOZA, A. (2010): Effects of Fair Trade and organic certifications on small-scale
coffee farmer households in Central America and Mexico. Renewable Agriculture and
Food Systems, 25, č. 3, s. 236–251.
- MIKKELSEN, B. (2005): Methods for Development Work and Research. A new guide
for practitioners. 2. vydání. SAGE Publications, New Delhi, 350 s.
- NIANG, I., RUPPEL, O., C., ABDRAHO, M., A., ESSEL, A., LENNARD, C.,
PADGHAM, J., URQUHART, P. (2014): Africa. In: BARROS ET AL. (eds.): Climate
Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part B: Regional Aspects.
Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the
Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press,
Cambridge, s. 1199–1265.
- OXFAM (2004): Mugged: Poverty in Your Coffee Cup. Oxfam, Boston, 54 s.

- PARRISH, T., LUZADIS, V., A., BENTLEY, W., R. (2005): What Tanzania's Coffee Farmers Can Teach the World: A Performance-Based Look at the Fair Trade–Free Trade Debate. *Sustainable Development*, 13, č. 3, s. 177–189.
- PHIRI, N., BAKER, P., S. (2009): Coffee Wilt in Africa. Final Technical Report. CAB International, Wallingford, 200 s.
- PIROTTE, G., PLEYERS, G., PONCELET, M. (2006): Fair-trade Coffee in Nicaragua and Tanzania: a comparison. *Development in Practice*, 16, č. 5., s. 441–451.
- PONTE, S. (2004): The Politics of Ownership: Tanzania Coffee Policy in the Age of Liberal Reformism. *African Affairs*, 103, č. 413, s. 615–633.
- RANSOM, D. (2011): Fair Trade. Nakladatelství DOPLNĚK, Brno, 138 s.
- TACRI (2016): Coffee in Tanzania. Dostupné na: <http://www.tacri.org/home/coffee-in-tanzania.html> [22. 1. 2016]
- TALLONTIRE, A. (2000): Partnerships in Fair Trade: Reflections From a Case Study of Cafédirect. *Development in Practice*, 10, č. 2, s. 166–177.
- TANICA (2016): Tanganyika Instant Coffee Public Limited Company. Dostupné na: <http://www.tanicacafe.com/> [8. 1. 2016]
- TANZANIA COFFEE BOARD (2012): Tanzania Coffee Industry Development Strategy 2011-2021. Amended version 2012. Dostupné na: http://www.coffeeboard.or.tz/News_publications/startegy_english.pdf [22. 1. 2016]
- TANZANIA GOVERNMENT PORTAL (2015a): Tanzania Development Vision 2025 <http://www.egov.go.tz/home/pages/364> [25. 4. 2016]
- TANZANIA GOVERNMENT PORTAL (2015b): Tanzania Profile. Dostupné na: <http://www.tanzania.go.tz/home/pages/68> [25. 4. 2016]
- UNDP (2014): Tanzania Human Development Report 2014: Economic Transformation for Human Development. United Nations Development Programme Tanzania, Dar es Salaam, 106 s.
- UNDP (2015): Human Development Report 2015. Country Profiles. Dostupné na: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TZA> [20. 4. 2016]

USDA (2015): Tanzania annual coffee report. Dostupné na:
http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Coffee%20Annual_Nairobi_Tanzania_5-14-2015.pdf [22. 1. 2016]

WORLD BANK (2008): World Development Report 2008. Agriculture for Development. The World Bank Group, Washington, 365 s.

WORLD BANK (2012): Global Economic Prospects January 2012: Global Commodity Market Outlook. The World Bank Group, Washington, 15 s.

WORLD BANK (2016): Tanzania Overview. Dostupné na:
<http://www.worldbank.org/en/country/tanzania/overview> [25. 4. 2016]

World Food Programme (2012): How High Food Prices Affect The World's Poor. Dostupné na: <https://www.wfp.org/stories/how-high-food-prices-affect-worlds-poor> [25. 4. 2016]

Přílohy

Příloha č. 1: Osnova polostrukturovaného rozhovoru

Úvod

- Představení
- Hlavní cíle šetření a témata rozhovoru
- Souhlas s nahráváním, zaručení anonymity

Základní údaje

- Družstvo
- Funkce
- Věk (i během hovoru ...)

Družstvo

- Počet členů
- Mají i jiné certifikace?
- Charakteristika produkce (Arabica/Robusta; třída kvality; sklizeň – doba; ručně/mechanicky)
- Objem produkce (konvenční/FT/aj.)

Fair Trade certifikace *(Jak probíhá zavádění FT standardů a zapojení do systému?)*

- Proces získání FT certifikace – doba, náročnost, od koho?
- Core requirements a jejich zavádění, problémy, jak to přijali farmáři?
- Předfinancování a jeho využití
- Poplatky za FT certifikaci a komu?
- Zaznamenané problémy
- Vývoj v oblasti (členství v FT či jinde..)
- Zvyšuje se objem Fair trade produkce? Proč ano/ne

Dodržování standardů *(Jsou standardy dodržovány, probíhá jejich kontrola?)*

- Způsoby zajištění dodržování standardů, pravidelné nebo namátkové kontroly?
 - Kontroly FLOCERT
- Další rozvíjení standardů („development requirements“)

Sociální a ekonomické dopady *(Jaké jsou reálné dopady Fair Trade?)*

- Důvod zapojení se do FT systému (motivace, očekávání a jejich naplnění)
- Minimální FT výkupní cena vs. konvenční, vývoj v čase
- Minimální FT cena vs. náklady
- Garance a vyplácení výkupní FT ceny
- Rozhodování v rámci družstva, povaha schůzí
- Vnímání a význam dlouhodobých vztahů v síti FT
- Kontakt se zahraničím v rámci sítě FT
- Hlavní změny po zapojení do FT + míra spokojenosti
 - řízení a komunikace ve společnosti
 - životní úroveň (rodina – školní docházka, zdraví, rozvoj vesnic (soc. prémie.??))
 - finanční stabilita(úspory, plánování)
- Vnímané problémy a co by se mohlo změnit
- Specifika Tanzanie, dané oblasti

Environmentální aspekt, climate change (*Ovlivňují dopady změny klimatu (sucho..) produkci kávy v jednotlivých oblastech? Pokud ano, jaké a jak? Jaká je role členství ve FT v rámci adaptace na klimatické změny?*)

- Hlavní klim. faktory ovlivňující úrodu
- Vnímá nějaké změny klimatu (počasí) za posledních 10-15 let? Pokud ano, jaké?
- Vnímané dopady změn na pěstování kávy
- Adaptace na climate change a význam FT systému
- Role změny klima do budoucnosti, jak moc bráno v potaz?
- Vnímané dopady produkce na ŽP
- Co dělají pro udržování dobrého stavu ŽP? (Envi. stand. FT)

Závěr

- Kontakt pro příp. zaslání výsledků studie
- Zda se chce on/ona na něco zeptat
- Poděkování, rozloučení

Zdroj: vlastní zpracování

Příloha č. 2: U pěstitele KCU doma

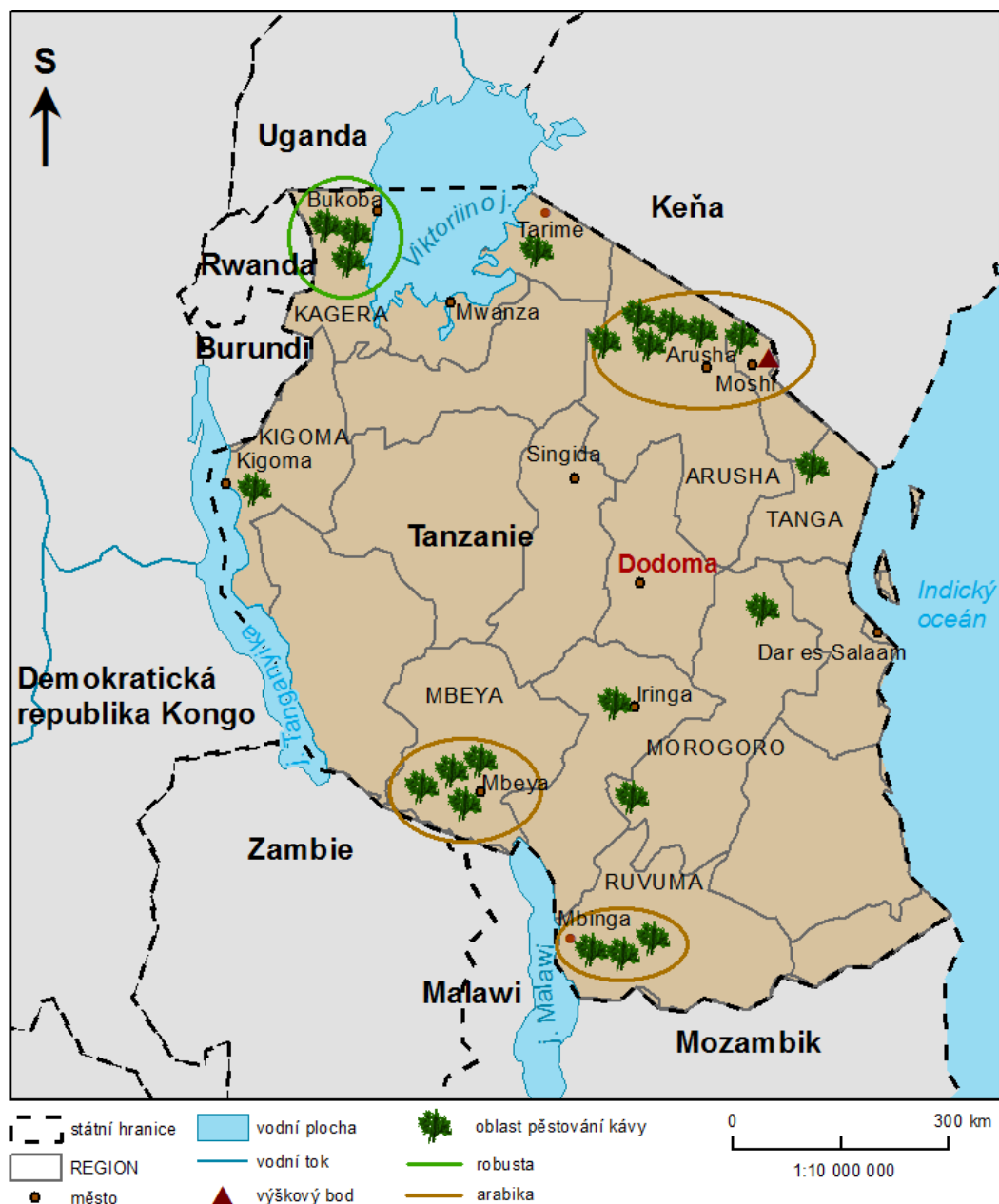
Zdroj: vlastní výzkum

Příloha č. 3: Cesta v Tanzanii – oblast produkce pěstitelů KDCU

Zdroj: vlastní výzkum

Příloha č. 4: Mapa oblastí produkce kávy v Tanzanii (2016)

Zdroj: TCB 2012, vlastní zpracování

Příloha č. 5: Produkce kávy drobnými pěstiteli

Zdroj: vlastní výzkum

Poznámky: 1 – květy kávovníku, 2 – zelené plody kávovníku (červené, až dozrají), 3 – na slunci („sun-dried“, „natural“) sušená zrna kávy robusta (zbavená slupky a dalších částí). Připravená k exportu v zelené nepražené formě, tzv. green coffee“

Příloha č. 6: Benefity Fairtrade – KCU

Zdroj: vlastní výzkum

Poznámky: 1 – toalety před a po Fairtrade, 2 – počítač a elektřina v jednom z primárních družstev, 3 – nádrž na vodu, 4 – stroj na zpracování kávy, 5 – nové toalety v dalším primárním družstvu, 6 – místo na shromažďování pro členy primárního družstva. 7 – vozík na pytle s kávou a palety (pytle je vhodnější neskladovat na zemi, aby nechyťaly plísňě apod.), 8 – sklad a nádrž na vodu, 9 – elektřina, lékárnička

Příloha č. 7: Benefity Fairtrade – KDCU

Zdroj: vlastní výzkum

Poznámky: 1 – budova a sklad primárního družstva, 2 – toalety, 3 – budova a sklad primárního družstva, 4 – vývěsní tabule s informacemi o kávě, dění v družstvu apod.

Příloha č. 8: Ekologické vaříče

Zdroj: vlastní výzkum

Poznámky: V Tanzanii se tradičně vaří v širokém hliníkovém kastrolu, který se postaví na oheň na tři kameny (vpravo). Úsporné vaříče (vlevo) jsou z materiálu, který potřebuje méně energie (tudíž i dřeva) a zároveň drží déle teplo. Díky svému tvaru uvolňují do vzduchu méně kouře.